

გიორგი ბრწყინვალე

მეფე საქართველოსი

ნ. ურბნელის მიერ

ტფილისი

სტამბა ეკ. მესხისა.

გიორგი ბრწყინვალე

მეფე საქართველოსი

I

მოკლე დრომ განვლო თამარ მეფის სიკვდილს შემდეგ და საქართველოსაც თავზედ საშინელი უბედურება დაატყდა. მკითხველი თითონაც მიხვდება, რომ ჩვენ ვამბობთ მონგოლების, ანუ როგორც მატთანე უწოდებს, თათრების ¹⁾ შემოსევაზედ. ეს საზარელი ამბავი მოხდა ლაშა გიორგის დროს, თუმცა-კი ჯერ ბეჯი-

---

¹⁾ ... „ესენი ენითა მათითა უწოდენ თავთა მათთა მანღულ, ხოლო ქართველნი თათრად“... ქ.-ც-ბა, პირ. ნაწ., გვ. 344. მონგოლები სხვადასხვა თემისანი იყვნენ და ერთს თემს მ ა ნ - დ უ თ ი ეწოდებოდა.

2

თად გამორკვეული არაა, სახელდობრ რომელ წელს ²⁾. ბევრ გვარი ცვლილება მოჰყვა თან მონგოლების შემოსევასა და ბატონობას, ღრმა კვალი გაავლო ამ ამბავმა ჩვენს ისტორიულს ცხოვრებას. მემატთანესაც თითქო გულმა უგრძნო, რაც მოელოდა სამშობლოს: იგი ჰგოდებს და სწუხს ჩვენს დამარცხებას, ოდესმე ლალისა და უძლეველის დროშის დამცირებას... ეს დროშა აქამდე სჭეხდა

და გრგვინავდა მთელს მცირე აზიაში, რისხვასა და ზარს სცემდა ყველას, ვინც-კი საქართველოს შეურაცხყოფას განიზრახვიდა და ეხლა –

---

²⁾ ვახუშტის თქმით, 1209 წ., იხ. „საქართველოს ისტორია“, გვ. 222. ბროსსეს და ზოგიერთ სხვა მეისტორიების სიტყვით, 1220 წ. იბნ-ალ-ათირი ამბობს, რომ 1220-1221 წ. ქართველებსა და მონგოლებს სამჯერ ჰქონიათ ომი და მესამე ბრძოლაში ქართველებისათვის ოც-და-ათი ათასი კაცი მოუკლავთ, *Histoire de la Géorgie, I part II liv, p. 492-493 n² et n³.*

3

ჰე,მუხთალო წუთი სოფელო! – «იქმნა უკუნ ქცევა სვე-სვიანისა, სრულისა და მაღალისა და საჩინოსი დავითიანისა დროშისა» ³⁾. პირველმა დამარცხებამ დიდი ვნება და ზარალი არ მოგვიტანა, მხოლოდ ჩვენი თავ-მოყვარეობა შელახა, მარტო სახელი და აბრუ გაგვიტეხა მეზობლებში, რადგანაც მონგოლები სამშვილდეს მოვიდნენ და მერე უკანვე დაბრუნდნენ ⁴⁾. უფრო საუბედურო იყო შემდეგი შემოსევა, რომელიც რუსუდანის მეფობას მოხდა და რომელმაც სრულიად ბოლო მოუღო და დაამხო საქართველოს თვით-არსებობა. დიდმა ჩინგიზ-ყაენმა ქვეყნების და-

---

³⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 347.

⁴⁾ ერთს ომში ქართველებსაც გაუმარჯვნიათ, მონგოლებისათვის უჯობნიათ. ასე ამბობს სომხების მეისტორიე ვარდანი. ეს სჩანს რუსუდანის წერილებიდან, რომელიც იმან პაპა ჰონორე მესამეს მისწერა. ამაზედ სრული ცნობები ნახე ბროსსეს *Addit. Et éclair. À l'hist. De la G. p. 301-303.*

4

საპყრობლად გამოგზავნა თავისი ოთხი ნოინი ⁵⁾ ორმოცის ათასის ჯარითა. ნოინებმა იძულებულ ჰყვეს ხვარაზმელი ჯალალადინი გასულიყო საქართველოდამ და მერე თითონ მოედვნენ ჩვენს ქვეყანას „მსგავსად მკალთა“... მტრის წინ დადგომა აღარ შეიძლებოდა, ძალ-ღონე არ იყო. ჩვენმა სარდალმა მუხას ძე გოჭამ თავ-

ვისის ხელით მოუკიდა ცეცხლი ტფილისს და გადასწვა. რუსუდანი ქუთაისში გაიქცა. ძლევა-მოსილი მტერი ბასრის მახვილით მიესია უპატრონოდ დარჩენილს ერს, დაიწყო საშინელი სისხლის ღვრა, – „სავსე იყვნეს მოკლულთა მიერ ყოველნი ალაგნი, ქალაქნი, სოფელნი, ველნი,

---

⁵⁾ ნოინი მთავარ ერისთავს ნიშნავს – „ოთხთა ერისთავთა მთავართა, რომელსა ქართველნი ნოინობით უხმობენ“, ქ.-ც-ბა, გვ. 358. ნოინი იყო ცხენოსანის ჯარის უფროსი, თუმანისა ანუ ათი-ათასის თავი, აგრეთვე სამეფო სახლის უფლის-წულიც, ვახუშტი, გვ. 234, შენიშვნა.

5

ტყენი, მთანი, ხევნი“... გული ჰშფოთავს და სული ჰძრწის, როცა აკვირდები ამ სისხლის მორევს, სადაც დიდთა და ჩვილთა აუარებელი გვამი სცურავს და თვითოეული უმანკო მხვერპლი ჰღალადებს ცათა წინაშე ⁶⁾. მაგრამ სისხლის ღვრასაც საზღვარი აქვს, სისხლისაგან დაცლა სიკვდილის მომავლინებელი ბოროტება იქნებოდა და ამიტომაც ძლელმა ერისთავებმა ზავი მოსთხოვეს გამარჯვებულს მტერს. იმასაც ხომ მეტი არაფერი ჰსურდა, – ზავი მტრის ბატონობას ჰნიშნავდა. მონგოლებთან ზავის დადება სანდო იყო, რადგანაც „ტყუილი სიტყვა ყოვლადვე არა იყო მათ შორის“, „სიტყვა ტყუილი არ გამოვიდოდა პირით მათით“ ⁷⁾, მაგრამ რაკი ერთხელვე პირობით შეეკვროდნენ ვისმე,

---

⁶⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 359-361.

⁷⁾ იქვე, გვ. 361. ჩვენი მატთანე ქებით იხსენიებს მონგოლებს, მაგ.: „ყოველი სიბრძნე იპოებოდა მათ შორის და ყოველი გონიერება მოეგოთ“ და სხ.

6

ზავის სიმტკიცეზედ თავის გამოდება იცოდნენ... ნოინებმა ნელ-ნელა დაიპყრეს მთელი სამეფო, გაინაწილეს, ყველა მხარეს თავისი საკუთარი მცველები დააყენეს („მანა“) და ხალხი გაჰბეგრეს, ხარჯი დაადეს. სულ ბო-

ლოს რუსუდან დედოფალიც დამორ-
ჩილდა, მტერს თავი მოუხარა და,
რასაკვირველია, მეფურს თვით-მპყრო-
ბელობაზედაც ხელი აიღო... ამ
დროიდან დაიწყო მონგოლების ბა-
ტონობა. სწორედ ამავე დროსვე
სცხოვრებდა მეფე გიორგი მეხუთე,
ბრწყინვალედ წოდებული.

იმ დიდსა და გრძელს სივრცეზედ,
რომელიც მონგოლების მფლობე-
ლობას უჭირავს, გიორგი V გან-
მარტოებით სდგას და აღმოსავლე-
თის ვარსკვლავსავით ჰბრწყინავს, ელ-
ვარე სხივსა ჰფენს წინაპართა სამე-
ფო გვირგვინს. მთელს ოც-და-რვა
წელს სამეფო ტახტიდგან ეს ვარსკვლა-
ვი აცისკროვნებდა სამშობლოს და
ამ დროს განმავლობაში თვით სა-

7

მშობლოც ფენიქსებრ განახლდა, გან-
სპეტაკდა, ჰატივი და დიდება მოიხვე-
ჭა. კრძალვითა და მოწიწებით ვუმ-
ზერთ ამ დიდ-ბუნებოვანის მეფის ცხო-
ვრებას, იმის მოღვაწეობას და არ
ვიციტ, რა უფრო უნდა მეტად გვა-
კვირვებდეს – იმისი ძლიერება, თუ
„სიბრძნე-გონიერება“ და მეცნიერე-
ბა... მემატთანესაც ისე ღრმად ჰხიბ-
ლავს მეფის სიდიადე, ისე ანცვიფრებს
იმისი დიდ-ბუნებოვანება, რომ თით-
ქო ენა ჩავარდნია და დასდუმებიაო:
მე არ ძალ-მიძს შესაბამად ქება შე-
ვასხაო, დედის ერთა იყო და დედის
ბუნება ვერც აიტანდა და არც შეე-
ძლო სხვა იმის მსგავსი ეშვაო, ყვე-
ლა კაცზედ უმჯობესი იყო და სხ. ⁸⁾, –
ასე სჯის მეფეთა და კაცთა მსაჯუ-
ლი მემატთანე!.. მართლაც-და, მთე-
ლის საუკუნოების განმავლობაში გი-
ორგი მეხუთეს სწორი და ტოლი არა
ჰყავდა, მის მოღვაწეობასა და მო-

⁸⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 426, 432, 450.

8

ქმედებას თავისი მსგავსი არ მოეპოე-
ბოდა. ტყუილად-კი არ ადარებს
„ქართლის ცხოვრება“ ამ მეფეს და-

ვით აღმაშენებელს. ბევრი საერთო თვისება და ღირსება მოიპოვება მათ შორის, დიდად მიაგვანან იგინი ერთმანეთს, თითქო განგებამაც ერთ ნაირი ხვედრი არგუნა ამ ორ შესანიშნავ მეფეს, თითქო ბედის წერამ ერთსა და იმავე გარემოებაში ჩააყენა და მოათავსა ეს ორი საკვირველი კაციო....

საზოგადოდ ყველა კაცისა და განსაკუთრებით გვირგვინოსანის მოღვაწეობა დროთა და ჟამთა ვითარებით უნდა განისაზღვროს. კაცის დიდ-ბუნებოვანება საქმითა და ნაყოფით იცნობება, მაგრამ ერთსა და მეორესაც დაშორებით მეტი ფასი სდევს, როცა ქვეყნისთვის მშრომლისა და გულ-შემატკივარის სარბიელი ეკლით მოფენილია. დიდ-ბუნებოვანი მეფე დაბრკოლებას არ ერიდება, ეკლით სავსე სარბიელს სთელავს და სტკეპნის,

9

ხელის შემშლელს გარემოებას თითქო იმორჩილებსო... ამიტომ, როცა რომლისამე მეფის ცხოვრებასა და მოქმედებას მსჯავრსა სდებენ, სულ პირველად იმას აკვირდებიან და იკვლევენ, რა გვარს გარემოებასა და მდგომარეობაში იმყოფებოდა მეფე, რამდენად მძიმე იყო იგი ტვირთი, რომელიც მან კისრად იდო და რომელსაც ქვეყნის მსახურება ეწოდება. ჩვენც ამ გზას უნდა დავადგეთ.

II

რასაკვირველია, მონგოლების ბატონობამ საქართველოს სახელმწიფო დამოუკიდებლობა მოსპო, თვითმპყრობელი სამეფო ტახტი ძირს დაამხო. მეფე დიდის ხანის, ეგრედ წოდებულის ხაყანის ქვეშევრდომი შეიქმნა და ამიტომაც სამეფო გვირგვინის მიღება და ტახტზედ აბძანება ხაყანს ეკითხებოდა, იმაზედ იყო დამოკიდებული. ხაყანი კიდეც სატახტო ქ. ყარაყურუმში ⁹⁾ იჯდა და იმ სიშორი-

---

⁹⁾ ეს სატახტო ქალაქი ააშენა ჩინგის ხა-

დამ განაგებდა თავისს თვალ-გადუ-
წვდენელს სამფლობელოს. იქ, იმ
ყარაყურუმს, მიეშურებოდნენ ტახტის
მემკვიდრენი და მეძიებელნი და მუხლ-
მოდრეკით ევედრებოდნენ თავიანთ
ქვეყნიურს მეუფეს მოწყალეობა მოი-
ღეო... არ შეიძლება ითქვას, რომ
ეს ყოვლად შემძლებელი მეუფე ძვირი
ყოფილიყოს მოწყალეობის გაცემაზედ,
არა, – იგი უხვად ურიგებდა სამეფო
სკიპტრას, მისი სიუხვე იქამდე მიდიოდა,
რომ ერთსა და იმავე დროს ორი და
სამი მეფე ებძანა ხოლმე სამეფო ტახტ-
ზედ, მაგრამ ამ გვარი სიუხვე ხომ
არავის ეპრიანებოდა. აქ საქმე იმა-
შია, რომ მეფობა ცალიერ სახელად
გარდაიქცა, თავისი პატივი და მნი-
შვნელობა დაჰკარგა, ბაგრატოვანთა
თვით-მპყრობელობისა მხოლოდ აჩრ-
დილი-ღა დარჩა.

კიდევ კარგი, რომ მეფეს მარტო

ნის შვილმა ოლოდამ. იგი მდებარეობდა მდი-
ნარე ორკონის მარცხენა ნაპირზედ, ამურის მი-
დამოში, H. De la G. P. 485 n. 4.

11

ერთი ბატონი ჰყოლოდა, ვინ ინაღვ-
ლიდა, რომ იგი მხოლოდ მონგოლ-
თა მეუფის ხაყანის მორჩილი ყო-
ფილიყო. სავალალო ის უფრო გახ-
და, რომ მეფეს სხვა ბატონებიც თავს
შემოეხვივნენ. ასეც უნდა მომხდარი-
ყო, რადგანაც სატახტო ყარაყურუმი
შორს მანძილზედ იყო და ხაყანის
ქორებულ მხედავი თვალის-კი ვერ
სწვდებოდა ვრცელს სამფლობელო-
სა. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ჩინ-
გიზ-ყაენის მემკვიდრეებმა გაიყვეს მონ-
გოლების უზარმაზარი სამკვიდრებე-
ლი და თითოეულს მემკვიდრეს სა-
კუთარი ნაწილი ერგო. ამ ნაირად
დაარსდნენ საყეენოები. ამ საყეენოებს
თავს დასტრიალებდა ხაყანი, უზენა-
ესი ძალა ყარაყურუმში სუფევდა და
ამიტომ ყაენი ხაყანს ემორჩილებო-
და ¹⁰⁾. გაყოფის დროს საქართვე-

---

¹⁰⁾ ხაყანის ქვეშევრდომობა პირველად უარ-
ჰყო ყაზან ყაენმა, რომელმაც 1295 წ. და-

12

ლოც ცალკე ყაენს ერგო და, რა-
საკვირველია, მეფეს ახლო ბატონი
გაუჩნდა – ყაენი. მძიმე და ძნელი შე-
იქმნა მეფის მდგომარეობა. ჯერ ერ-
თის ბატონობა ხომ ვაი ვაგლახია და
ორისა უფრო უარესი უნდა ყოფი-
ლიყო. სიბრალულის თვალთ უც-
ქერი ამ მდგომარეობას, გულ-წრფე-
ლად სწუხ, რომ ოდესმე მძლავრი და
თავ მომწონე ბაგრატოვანი ორ ცეცხლ
შუაა, არ იცის, რა ღონე იძიოს,
ვის და როგორ ასიამოვნოს, რა ნა-
ირად მოაწყოს თავისი დამოკიდებუ-
ლება და სამწუხარო კიდევ ისაა,
რომ ბევრჯელ თვით ნოინიც-კი მე-
ფის მბრძანებელია... დიად, მოხდე-
ბოდა ხოლმე, რომ ნოინი თავის ნე-
ბაზედ განაგებდა საქართველოს, ჰმარ-
თვიდა სამეფოს. ასეთნი იყვნენ, მაგ.,
ხუტლუმა და სადუნი ¹¹⁾).

ამ პოლიტიკურმა წეს-წყობილებამ,

ბა მონგოლთა შორის ამ ყაზან ყაენის დრო-
დამ იწყება.

¹¹⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 412, 426.

13

როგორც უკვე შევნიშნეთ, სრული-
ად გაანადგურა ბაგრატოვანთა მე-
ფობა. თვით მეფობა სათამაშო ბურ-
თად გარდაიქცა ხაყანის ხელში, სა-
მეფო ტახტი თითქმის სამასხაროდ
გახდა. მონგოლებმა პირველადვე ხე-
ლი შეუწყეს ამ გარემოებას და რა-
ტომაც არა, როცა მეფობის დამცი-
რება ერს სასოწარკვეთილებაში ჩააგ-
დებდა და გულს გაუტეხდა. საქართ-
ველოს დაპყრობას თან მოჰყვა ეგ-
რედ წოდებული უმეფობა, რომელიც
რამდენსამე წელს გაგრძელდა. იმას
ზედ დაერთო ორ-მეფობა და შემდეგ-
ში ხომ ყველა ეს მასხრობა დაგვირ-
გვინდა სამ-მოქმედებიან კომედიით –
ეგრედ წოდებულ სამ-მეფობით ¹²⁾).

---

¹²⁾ უ მ ე ფ ო ბ ა – შემდეგ რუსუდანის სი-

კვდილისა, როცა იმისი შვილი დავით ნარინი ყაენთან იმყოფებოდა და ლაშა გიორგის მემკვიდრე კიდევ პატიმრად იყო სულტან ყაისდნის საბრძანებელში. იგი პატიმრად ჰყვეს რუსუდანის ბრძანების გამო. ო რ - მ ე ფ ო ბ ა იმ დროს ეწოდება, როცა ორივე დავითი,

14

უმეფობას კიდევ რაიმე საბუთი მოეპოვებოდა, რაიმე *raison d'être*-ი ჰქონდა, მაგრამ ორ მოქმედებიანი კომედია – ორ-მეფობა ულო ყაენმა განგებ შეთხზა ჩვენის სამეფო ტახტის დასამცირებლად. დიდი სჯა და ბჭობა არ იყო საჭირო: მემკვიდრეობის ძალით, ისტორიულის საბუთების მიხედვით მეფობა ლაშას შვილს ეკუთვნოდა. მართალია, რუსუდანის შვილს, დავით ნარინს თითო-ოროლა მომხრე ჰყვანდა, თითქო იმის სასარგებლოდაც შეიძლებოდა კიდევ მცირედი რამე თქმულიყო ¹³⁾, მაგრამ სრული სიმართლე-კი

რუსუდანისა და ლაშას შვილი, ერთად მეფობდნენ, ერთს სამეფო ტახტზედ ისხდნენ. ეს ორ-მეფობა სულ სხვაა და საქართველოს ორ-მეფობად გაყოფა კიდევ სხვა. სამ-მეფობას უწოდებენ იმ ხანას, როცა დიმიტრი თავდადებულის სამი შვილი – დავით VI, ვახტანგ III და ყრმა გიორგი ბრწყინვალე მეფეებად ირიცხებოდნენ, სამნივე ერთად ქართლის მეფეებად ითვლებოდნენ.

¹³⁾ ითქვა კიდევ, ქ. ც-ბა, გვ. 381.

15

იმას ჰღალადებდა, რომ დავით V აბძანდეს მამა-პაპათა ტახტზეო... ხაყანმა და ულო ყაენმა-კი სხვაფრივ მოახერხეს: ერთად ორი მეფე დააბძანეს ტფილისში, – ორსავე ერთ ნაირი უფლება აქვთო!.. მეტიც საჭირო არ იყო. დიდი ჭირი და სენი შესძღვნა ამ ამბავმა ჩვენს სამშობლოს. ხალხმა და განსაკუთრებით მთავარ-ერისთავებმა პატივი და რიდი დაჰკარგეს ტახტისა და მეფისა. ამას დიდი გავლენა ჰქონდა საქართველოს მომავალს ბედზედ. ის უბედურება, რომელსაც სახელად სამ სამეფოდ გაყოფა და ხუთ სამთავროდ განაწილება ჰქვია, პირდაპირი შედეგი იყო მონგო-

ლების ბატონობისა და იმათის პო-
ლიტიკურის მანქანებისა. აქ, ამ ბა-
ტონობასა და მანქანებაში ჩაისახა ბო-
როტება, რომელიც ნელ-ნელა ასუს-
ტებდა და ჰღრღნიდა ჩვენს ერთობას.
ბოლოს ხომ ამ ბოროტებამ აშკა-
რად თავი იჩინა მეთხუთმეტე საუკუნე-
ში...

16

III

რასაკვირველია, მეფობისა და ტახ-
ტის დამცირებას ზედ მოჰყვა მთავარ-
ერისთავთა გაძლიერება და „განდი-
დება“. რა-კი მეფე ხაყანისა და ყაე-
ნის ვასალი შეიქმნა, მისი ყურ-მოჭ-
რილი ყმა გახდა, მთავარნი და ერის-
თავნიც გალალდნენ, თავს გავიდნენ,
თუ შეიძლება ასე ითქვას, აღვირი
აიწყვიტეს და ამიტომ თემის განგება
და მართვა პირად საქმედ გაიხადეს,
თავისს საკუთრებად გარდაიქციეს. ასეც
უნდა ყოფილიყო და ეს მოვლენა
პირდაპირ მომდინარეობდა საქართ-
ველოს სამეფო წყობილებიდან. მთე-
ლი ჩვენი პოლიტიკური ცხოვრება
ცხადად ამტკიცებს ერთს უტყუარსა და
საყოველთაო ამბავს: როცა მეფე და
ტახტი უძღურ ყოფილა, მაშინ დი-
დებულნი და მთავარნი გაძლიერებუ-
ლან, „განდიდებულან“. იმასაც ვხე-
დავთ, რომ ხშირად ეს გაძლიერება
თავ-გასულობამდე მისულა. მიზეზი
ცხადია: ძველი საქართველო ფეოდა-

17

ლური სახელმწიფო იყო, სადაც ფე-
ოდალობასა და მაღალ წოდებას მე-
ტად დიდი გავლენა ჰქონდა, დიდი
პატივი და ღირსება ეპყრო¹⁴). ამ ფე-
ოდალობას თავს უჭერდა და ჰლაგ-
მავდა მხოლოდ მეფე და ისიც მარტო
მაშინ, როდესაც თითონ ძლიერი იყო
და ღონე შესწევდა. მონგოლების ბა-
ტონობამ მეფე უბრალო ვასალად
გარდააქცია და ამისა გამო ფეოდა-
ლობამაც თავი წამოჰყო, წელში მაგ-
რა გაიმართა, ურჩობა და ამაყოფა
დაიწყო. თვით მონგოლებიც ეხმარე-

ბოდნენ და ხელს უწყობდნენ ფეო-
დალების გაძლიერებას, რადგანაც ეს
მათთვის სასარგებლო იყო. მართ-
ლაც-და, როცა დიდ კაცობა ჩვენში
გალაღდებოდა და გაკადნიერდებოდა
ხოლმე, მაშინ მყუდროებისა და წე-
სიერების მაგიერად შუღლი და შფო-

---

¹⁴⁾ ამ საგნის შესახებ იხ. ბროსეს In-
troductio, p. LXXIX-LXXXV, სადაც
განმარტებულია წოდებრივი წყობილება სა-
ქართველოსი.

18

თი იბადებოდა. ეს უკანასკნელი ხომ
ასუსტებდა ერის ძალ-ღონეს და
უცხოელ მტრის ბატონობას უფრო
ფრთებს ასხამდა. მონგოლების დრო-
საც ასე იყო და რა საკვირველია, რომ
იგინი ზრუნავდნენ შფოთი და შინაუ-
რი აღრევა არ დაჰკლებოდა საქართ-
ველოს. ჯერ ისევ პირველადვე უმე-
ფობამ დიდი უწესოება და შუღლი
დაჰბადა ფეოდალთა შორის – „თვი-
თოეული თავადი თავისა თვისისათვის
გააგებდა და ზრუნვიდა“. ამ არეუ-
ლობაში მეფური ძალა ხელთ იგდო
ეგარსლან ბაკურციხელმა, „კაცმა
საკვირველმა“, „ღრმად მოუბარმა,
მხნედ მეომარმა“, თუმცა-კი ღა-
რიბმა და ღატაკმა, „არა რას სა-
ქონლისა პატრონმა“. ამ მართლაც-
და საკვირველსა და საოცარს კაცს,
რომელსაც, მატიანის თქმისა არ იყოს,
„კნინლა სახელი მეფობისა ეპყრა“,
წინაპირველად „ყოველნი წარჩინე-
ბულნი“ ემორჩილებოდნენ, მაგრამ
მერე კი განუდგნენ: თვითოეულმა მთა-

19

ვარმა თავისკენ გაიწია... გაქრა მორ-
ჩილება და წესი, გამეფდა არეულო-
ბა და შუღლი. მთლად დაიშალა და
დაირღვა სახელმწიფო ცხოვრება. და
როცა ამ ყოფა-ცხოვრებას თვალს
ადევნებთ, ასე გგონიათ, თითქო ეს
რაინდული და ოდესმე ბრწყინვალე
დიდ-კაცობა განადირდა და გაველურ-
დაო!.. უეჭველია, რომ ხალხი დიდ-
ხანს ვერ აიტანდა ამ მდგომარეობას,

ცხოვრება ჰლამიდა ჩამქრალიყო, თუ-
კი საქმეს საიდგანმე არ ეშველებოდა.
საბედოდ, საქმეს-კი ეშველა, მაგრამ
თავი მიზეზი, რომელმაც იგი მდგო-
მარეობა გამოიწვია, ისევ ხელ უხლე-
ბელი დარჩა... მთლად საქართველოს
დიდებულნი შეიკრიბნენ და გადას-
წყვიტეს: ლაშა გიორგის შვილი მო-
ვითხოვოთ საბერძნეთიდანაო, რად-
განაც, თუ არ მეფეს, ჩვენ ერთმა-
ნეთს ვერ დავემორჩილებითო, წე-
სად არა გვაქვსო ¹⁵⁾). რასაკვირველია,

---

¹⁵⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 377.

ბატონის დაუკითხავად არა შეიძლე-
ბოდა-რა, უიმისოდ მეფის მოყვანა
აბა როგორ მოხერხდებოდა და ამი-
ტომ ნოინებს მოახსენეს ყველაფერი
და იმათის დახმარებით სულთანმა ქარ-
თველებს მოსცა ლაშას შვილი და-
ვით, რომელიც პატიმრად ყოფისაგან
გარეგნობით სრულიად შეცვლილიყო,
ადამიანის სახე და იერი დაეკარგა.

მაგრამ მეფობამაც ვერ შესცვალა
შინაური უწყესობა, ფეოდალების არევ-
დარევა, და ვერც შესცვლიდა, რად-
განაც საზოგადო მიზეზი და გარემოე-
ბა ხელ-უხლებლად დარჩა. რაკი ერთ-
ხელვე საქართველოს პოლიტიკური
მაჯა ყარაყურუმში სცემდა და ამიერ-
თა თუ იმიერთ ბაგრატოვანი ჩინგიზ
ყენის ტახტის ყმა გარდაიქცა, რაკი
ტფილისსა და ქუთაისში განჰქრა სა-
ხელმწიფოებრივი თვით მპყრობელო-
ბა, მაშინ ცხოვრება ერთსა და იმავე
დონეზედ დადგა და ფეოდალობასაც
ფრთები ვერ შეეკვეცებოდა. ასე და
ამ გვარად პოლიტიკურმა მორჩილე-

ბამ, ვასალობამ დაჰბადა ფეოდალების
ურჩობა; ერთმა და მეორემ კიდევ
სულ ბოლოს საქართველო დაამხო,
დაჰქსაქსა... აი სად უნდა ვეძიოთ
იმისი მიზეზი, რომ XV საუკ. „სრუ-
ლიად საქართველომ“ თითქმის ყო-
ველივე მნიშვნელობა დაჰკარგა მე-

ზობელ ერთა შორის.

კიდევ კარგი, რომ მონგოლებს რაიმე სასარგებლო წესი შემოეღოთ, რომელიმე გამოსადეგი დაწესებულება დაემყარებინათ საქართველოში. ყოვლად შეუძლებელი და მოულოდნელი იყო მათგან ქვეშევრდომს ერს რაიმე სიკეთე ენახა, გამოსადეგი რამე ესწავლა, გადმოეღო: და ეს იმიტომ, რომ თითონ მონგოლებს არა მოეპოვებოდათ-რა: მთელს იმათს ავლა-დიდებას შეადგენდა თითო ოროლა ნაწყვეტი ჩინურის სიბრძნისა და საომარი წეს-წყობილება. მონგოლთა ცხოვრება საომარ რიგზე და სალაშქროდ იყო მოწყობილი, მათი სამფლობელო სამხედრო სახელმწიფოს

22

წარმოადგენდა ¹⁶⁾ და თვით ეგრედ წოდებული ურდო სალაშქრო ბანაკი გახლდათ და სხვა არაფერი. მთელი მათი სიცოცხლე ომიანობასა და სისხლის ღვრაში დაილია და ბოლოს ხომ, რაც მახვილით დააარსდა, მახვილმავე ჰშთანთქა და იმსხვერპლა... დაიჭირეს თუ არა საქართველო, მონგოლებმა მაშინვე სალაშქროდ მოაწყეს მისი მართვა. მთელი საქართველო თუმნებად დაჰყვეს; თუმანი კიდევ სამხედრო საერისთაოს შეადგენდა, სალაშქრო სამოურავოს, თუ შეიძლება ასე ითქვას. თუმნის მთავარს, ბეგრის მთავარს ათი ათასი მხედარი ებარა და ეს მხედრობა სალაშქროდ უნდა გამოეყვანა, როცა უბრძანებდნენ. უწინდებური მთავარ-ერისთავი თემის სრული მმართველი იყო და, სამხედრო საქმეებს გარდა, სხვაც ბევრი რამე ეკითხებოდა, მრავალ გვარი

---

¹⁶⁾ Шлоссеръ, Всемир. Ист. т. III, стр. 96-97.

23

მოვალეობა და უფლება ჰქონდა მინიჭებული. ეხლა-კი იგივე მთავარ-ერისთავი de facto მარტო ჯარის უფროსი შეიქმნა. რადგანაც პირველად

ნოინებმა ერთმანეთში გაინაწილეს დაპყრობილი საქართველო, ამიტომ თითოეულს ნოინს რამდენიმე თუმნის მთავარი ერგო წილში, მთელის ქვეყნისაგან ერთი უზარმაზარი ბანაკი შესდგა, სადაც საუკეთესო ვაჟკაცობა ყოველ წამს მზად იყო სალაშქროდ. მონგოლებიც, რასაკვირველია, მარტო ამას ეძებდნენ, რადგანაც მათი სიცოცხლე მთლად განუწყვეტელს ლაშქრობას უნდებოდა. შემდეგში, როცა ულო ყაენმა არღუნი გამოგზავნა საქართველოში მცხოვრებლების აღსაწერად, აღწერა სამხედრო საზრისის გამოც მოახდინეს: უნდა შეეტყოთ და ვარაუდი აეღოთ, რამდენის მეომარის გამოყვანა შეიძლებოდა საქართველოდამ და რა სურსათის გამოტანას მოახერხებდა ხარჯით დატვირთული ერი. როგორც

24

ვიციტ, ათზე ერთს „სრულისა მიწისა მქონებელს“ გლებს განუჩინეს ლაშქრად გასვლა. სულ შესდგა ცხრა თუმანი, ანუ ოთხმოც-და-ათი ათასი მხედარი ¹⁷⁾. ეს ამოდენა ვაჟკაცი თავგანწირვით სისხლს ღვრიდა ომის ველზედ და მერე იცით ვის გულისათვის? – მოსისხლე მტრის გასაძლიერებლად!.. მთელი მცირე აზია და ეგვიპტე ამ ვაჟკაცობის სისხლით მოირწყო და გაიჟინთა... და უცხოეთს ვინ-ღა იტყვის, – ხშირად ეს ძვირფასი სისხლი სამშობლოშივე იღვრებოდა, ხშირად ქართველი ქართველობასავე ჰჟლეტდა და ჰმუსრავდა, იმიტომ-რომ მონგოლებს ასე ეპრია-

---

¹⁷⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 387. აღწერა მოხდა 1258 წ. ვახუშტის აზრით ათს კ ვ ა მ ლ ს გლებზედ მეათე მოლაშქრედ უნდა წასულიყო. ბროსსეს არა სჯერა, თუ ამოდენა ლაშქრის გამოყვანა შეეძლო იმ დროს ქართლ-კახეთსა, H. de la G. 551, n², მაგრამ მისი მოსაზრება, ჩვენის შეხედულებით, ნამდვილს საბუთებზედ არ არის დამყარებული.

25

ნებოდათ!.. არ შეიძლება ვსთქვათ, რომ

მონგოლებს სამხედრო ნიჭი და ალ-ლო აკლდათ, არა, – იმათ კარგად ეს-მოდათ, ვინ როგორი მოლაშქრეა. რასაკვირველია, პირველადვე შეიგნეს ქართველთა ვაჟკაცობაც და ამიტომ მეტი-ლა იყო, როცა დავით მეფემ ყაენს მოახსენა: «არა არს ჩვეულება ქართველისა, რათა მტერი იხილოს და ზურგი შემოაქციოსო»... ომსა შინა სიმტკიცეს მონგოლებიც ჰხედავდნენ და ქართველობა ლაშქრობის დროს მოწინავე რაზმად ჰყვანდათ კიდევ. ამას თანამედროვენიც ჰმოწმობენ¹⁸⁾, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, დაუცხრო-მელმა ომიანობამ თვით რაინდული ივერიაც-კი შეაწუხა, დაუსრულებელ-მა მახვილის ხმარებამ დრტვინვა და ვაება გამოიწვია ხალხში. საყურად-

---

¹⁸⁾ სხვათა შორის, სომხების მწერალი მა-ლაქია ბერი, *Addit. et éclaircis.* p. 446, თუმცა იგი თავის თანამემამულეებსაც პირველს რაზმში აყენებს.

26

ღებო კიდევ ისაა, რომ ეს უკმაყო-ფილება პირველ ხანებში მოხდა და ალბად ხალხი დიდად უნდა შეწუხე-ბულიყო, როცა თავი გამოიღო. ცა-რიელის ვაებითა და გოდებით არა გაკეთდება-რა, საქმეს არ ეშველება. სხვა ღონისძიება იყო საჭირო და ქართველებმაც შეთქმულება განიზრა-ხეს, დააპირეს სამშობლოს განთავი-სუფლება. შეთქმულობა კოხტის თავს მოხდა და იქ, იმ მიყრუებულსა და მი-ვარდნილს ადგილს, ჩუმად შეიკრიბ-ნენ საუკეთესო მამულიშვილნი. ყრი-ლობაზედ თითქმის ყველა ამიერი და იმიერი მთავარი დაესწრო. საუბედუ-როდ, საქმე სხვაფრივ დატრიალდა: მტერი თავს დაესხა კრებას და შეთ-ქმულნი შეიპყრა, ძლივს თითო-ორო-ლამ გაასწრო¹⁹⁾. ამ პირველმა შეთ-ქმულობამ კიდევ კარგად ჩაიარა, არა-ვის არა დაუშავდა რა. სულ სხვა ნაი-რად გათავდა მეორე შეთქმულობა,

---

¹⁹⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 375.

რომელსაც მარტო უცხოელნი მწერალნი მოგვითხრობენ. 1249 წ. ლაშა გიორგის შვილმა დავით V, ნადირობის დროს, როცა ყველანი „ჩვენებურად“ ღვინით შექეიფებულნი იყვნენ, გამოაცხადა მონგოლები უნდა გავდევნოთ... ამაზედ ყველანი დასთანხმდნენ, ერთის მთავარის გარდა, სახელდობრ ავაქისა. მეფეს განზრახვა მალე შეუტყეს, ხელ-ფეხ შეკრული წაიყვანეს ყაენთან და მთელი სამი დღე მათრახითა და ჯოხით სცემდნენ. რასაკვირველია, დიდებულთაც არ ასცდათ ეს შეურაცხება. შემდეგ მონგოლთა ჯარი მოედო საქართველოს და თავს ზარი დასცა ილაჯ-გაწყვეტილს ერს²⁰). საჭიროა გვახსოვდეს, რომ როგორც პირველისა, ისე მეორე შეთქმულობის საბაზი უფრო სამხედრო ბეგარა იყო. სწორედ მძიმე იყო და

²⁰) H. de la G. p. 534, n². იხ. აგრეთვე Addit. et éclaircis. p. 430, სადაც კირაკოსი მოგვითხრობს ამ ამბავს.

28

ძნელად ასატანი მონგოლთა სამხედრო უღელი და თვით ვაჟკაცობით განთქმული ქართველიც-კი იხრებოდა იმ უღლის ქვეშ, სცდილობდა როგორმე თავი დაეხსნა. სამწუხაროდ, ბოლომდე ედგა ქართველს იგი უღელი და თუ შემდეგში შეთქმულობა ვეღარ გაჰბედა, ეს იმიტომ-კი არა, ვითომ ტვირთი შეუმსუბუქდა, სრულებითაც არა, – დიდმა სისხლის დენამ ქართველი დაასუსტა და თავისუფლების ხალისი შეუმცირა...

V

მონგოლებმა საქართველო მარტო სისხლის ღვრასა და სამხედრო ბეგარას როდი დააჯერეს. მართალია, მთელი მათი სიცოცხლე ომიანობას უნდებოდა, მაგრამ ომიანობისათვის, მახვილსა და მკლავს გარდა, სარჩო და სურსათია საჭირო. ხოლო იგი ხალხი, რომელიც განუწყვეტლივ ომიანობას მისდევს და სხვათა ერთადმონავეება და ჟლეტა ხელობად გარ-

ნომიურს ძალ-ღონეს და სხვების პირში შემაცქერალია, დავლასა და ძარცვაზედ უჭირავს თვალი. ასეთნი იყვნენ მონგოლებიც. ისტორიულს ას-პარეზზედ გამოსვლის უმაღვე მათ სხვების დამონავება დაიწყეს, ომს მი-ჰყვეს ხელი. სარჩო-საბადებლად-კი „ხა-რაჯა“ და დავლა გაიხადეს. ამიტომაც ვისაც- კი დაიპყრობდნენ, მაშინვე ხარ-ჯით დატვირთავდნენ ხოლმე. და რადგანაც მონგოლების ქონებრივი სალარო თითქმის სულ ცალიერი იყო და მათ არც მრეწველობა და არც სხვა გვარი წარმოება არ მოე-პოვებოდათ, ამიტომ ხარჯს დიდს ადებდნენ დაპყრობილს ხალხს. მათი ეკონომიური უღელი ნაკლებად მძი-მე არ იყო სამხედრო. ბეგარაზედ. ამ უღელს ხალხი კიდევ როგორმე გა-უჭირებლად აიტანდა, თუ საუკეთე-სო მშრომელი ვაჟკაცობა მუდამ ია-რალს ქვეშ არა მდგარიყო, მაგრამ, საქმეც ისაა, რომ სამხედრო ბეგარასა ზედ „ხარაჯაც“ დაერთო. საქართვე-

ლო ორ-გვარად შეჰხუთეს: სისხლის დენას არ დააჯერეს, ქონებაც ხელი-დამ გამოაცალეს. სისხლის ნიაღვარს თან მიჰქონდა ქართველის სარჩო-სა-ბადებელიც და ყოველსავე ამას ჰყლა-პავდა იგი ვეშაპი, რომელსაც საერ-თოდ მონგოლი ეწოდება. ხარბი და გაუმაძღარია ეს ვეშაპი და როცა აკვირდები, თითქო უძირო სტომაქი აქვსო. მთელი სისხლის ზღვა შესვა ამ ვეშაპმა, აუარებელი სურსათი შეს-ჭამა და მოინელა!..

როცა არღუნი გამოგზავნეს მკვიდრ-თა აღსაწერად, მან მთლად ერის ქო-ნება და სიმდიდრეც შეიტყო, ყველა-ფერი იანგარიშა და ანუსხა, – „კაც-თაგან პირუტყვთამდე, ყანით ვენა-ხამდე და წალკოტით ბოსტნამდე“²¹). ეს იმიტომ, რომ შეუწყნარებელსა და სხვის მაცქერალს მტერს ჰსურდა,

რაც შეიძლება, ბევრი სიმდიდრე გა-
ეგლიჯა დაპყრობილებისათვის. ყვე-

---

²¹⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 387.

31

ლას ხარჯი დაადეს, – დიდსა თუ პა-
ტარას, გლეხსა თუ თავადს; თითო-
ეულს თავისი ხვედრი გარდასახადი
შეჰქონდა ბატონის სალაროში – ხე-
ლოსანს, ვაჭარს, მჭედელს, მეთევ-
ზეს, მადნის მუშას. სიხარბემა და ან-
გარებამ თითქო საზღვარი და დასას-
რული არ იცოდაო, მთელს ქვეყანას
სიღარიბე და სილატაკე მოეფინაო, –
ასე მოგვითხრობს თანამედროვე მწე-
რალი და სრულიად მართლაც მო-
გვითხრობს ²²⁾. მონგოლები ყველა-
ფერს საქიროებდნენ, უარს არაზედ
ამბობდნენ და ხარჯიც მრავალ გვა-
რი შემოიღეს. ულო ყაენმა, მაგ.,
დააწესა ხარჯში აელოთ ხორბალი,
ბრინჯი, ღვინო, ტომრები, ცხენის
ნალი, მშვილდის ლარი, ისარი; ოც
თავს საქონელზედ ერთი თავი და 20
თეთრი. ვისაც გადახდა არ შეეძლო,
შვილებს ართმევდნენ გირაოდ ²³⁾.

---

²²⁾ Addit. et éclaircis. p. 432, კირა-
კოზის ცნობანი.

²³⁾ ibid კირაკოზი ხარჯს საზოგადოდ აღ-

32

მხოლოდ სასულიერო წოდება გა-
დარჩა ხარჯს, სხვებს-კი გარდასახადი
დააწვა ტვირთად. ასე გასინჯეთ, ბავ-
შვსა და უძლურს მოხუცსაც-კი, თხუთ-
მეტ წლიდამ სამოც წლამდე, სამოცი
თეთრი უნდა ეძლიათ სულზედ. და
ვაი იმის ბრალიც, ვინც ამ ხარჯს
თავიდამ აიცდენდა, ხარჯის მკრეფელს
დაემალეობოდა, – დაიჭერდნენ თუ არა,
ხელ-ფეხ შეკრულს უწყალოდ სცემდ-
ნენ ჯოხით, სანამდე ტანი არ დაუ-
ლურჯდებოდა, ვიდრე მთლად ხორ-
ცი არ დაუსისხლიანდებოდა ²⁴⁾. და-
წესებულს ხარჯს კიდეც ვინ ინ-
აღვლიდა, რომ სხვაფრივ მაინც
ცოტად შეღავათი ჰქონოდათ მკვიდრ-
თა, მაგრამ მონგოლები ხარჯს

არა სჯერდებოდნენ და, როცა სად-
მე მივიდოდნენ, ყველაფერი მუქთად
და უფასოდ უნდოდათ: ცხენი, სას-

წერს და, რასაკვირველია, ეს ხარჯი ქართვე-
ლებსაც ედოთ.

24) *ibid*, p. 450-451.

33

მელი, საჭმელი, საცმელი; მათთან
არაფრის გამოჩენა არ შეიძლებოდაო,
რისიმე მენახვა შეუძლებელი იყო-
ვო ²⁵⁾; მარცვა-გლეჯა გახშირდა,
თითქო წესად გარდაიქცა. გაუმაძლ-
რობამ კიდევ იქამდე მიაღწია, რომ
მეფის სამზარეულოში ცხვარი რომ
დაეკლათ, იმაზედაც „ხარაჯას“ ილე-
ბდნენ. ასე იქცეოდა მეფის კარს
მყოფი ვიღაცა სპარსი ხოჯა – აზიზი ²⁶⁾.
ძნელი და სათაკილო იყო ამ გვარი
მდგომარეობა. მეფემაც ვერ მოითმი-
ნა და ხმაღს ხელი წაივლო, „რამე-
თუ ვერ თავს იდო ესოდენი შეურაც-
ხება“... საუბედუროდ, განდგომამ
უნაყოფოდ ჩაიარა, მეფე და იმისი
მომხრე სარგის ჯაყელი დაამარცხეს
და დავით V იძულებული შეიქმნა
კისერი მოეხარა ყაენის წინაშე...

საყურადღებო კიდევ ისაა, რომ, სა-

---

²⁵⁾ *ibid*, p. 426-427.

²⁶⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 389. ამ ხარჯს ტ ა ღ მ ა
ერქვა.

34

ზოგადო ხარჯს გარდა, მონგოლებ-
მა განსაკუთრებული სამხედრო გარ-
დასახადიც შემოიღეს. თუმნის მთავ-
რისათვის თითო სოფელს დღეში უნ-
და ეძლია ორი ცხვარი და ორი დრა-
ჰკანი, ათასის თავისათვის ამისი ნახე-
ვარი; გარდა ამისა, თითო ცხენის
შესანახად დადებული იყო სამი თეთ-
რი ²⁷⁾. ერთის სიტყვით, უხარჯოდ
აღარა დარჩა-რა და მონგოლების
ფინანსებურმა წესმა ისე მაგრად შე-
ჰბოჭა საქართველო, რომ ხსნა არსა-
იდამ იყო, – „შევიწროებული იყო

---

²⁷⁾ Introduction, CLX, § 16. ს ა ყ ა ე -

ნოდ ცალკე ბაჟი იყო – სამი თეთრი ასს სა-
თირზედ, რაც-კი რამე გაიყიდებოდა ტფილის-
ში. აქ საჭიროა ვიცოდეთ, რომ დ რ ა ჰ კ კ ა ნ ი
ოქროს ფულია და ექვსი აბაზი ღირდა, თ ე -
თ რ ი ვერცხლის ფული იყო შაურად ღირე-
ბული. ს ა თ ი რ ი – 3 მან. 60 კაპ. მეტ არც
ის იქნება, რომ, ჩამჩიანის სიტყვით, საქარ-
თველოსა და სომხეთს დაადეს ხარჯად სამო-
ცი ათასი ოქროს ფული, H. de la G. p.
551, n¹.

35

მეფე და ყოველი საბრძანებელი მისი
აღვთვალვისაგას არღუნისაო“...

VI

თვით-არსებობის მოსპობა, ყმობა
ერისა სხვა ფერსა სდებს მის ში-
ნაურს ცხოვრებას. მაშინ ერის მთე-
ლი აგებულება მოდუნებულია, ყვე-
ლა ძარღვი მოშლილია. ცხოვრება
რიგსა და წესზე არ მიმდინარეობს.
ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება, ერთის
სიტყვით – ყველაფერი, რაც-კი ერის
„წმიდათა წმიდას“ შეადგენს, შერ-
ყეული და დარღვეულია. ეს ბორო-
ტება თან მოჰყვება, რასაკვირველია,
მონგოლების ბატონებასაც. ასეც უნ-
და მომხდარიყო, რადგანაც უცნაურმა
და სასტიკმა ქარიშხალმა დაჰბერა
ჩვენს ცხოვრებას და ეს უკანასკნელი
წაჰკლეკა და სახე უცვალა. რა კი ქა-
რიშხალის გამო ცხოვრების ჩარხი
უკულმა დატრიალდა, ცხოვრებასაც
ყველაფერში უკულმართობა დაეტყო.
სარწმუნოება ხომ ღვთიური, უზენაე-
სი ძალაა, რომელსაც ერისა და კერ-

36

ძოდ ადამიანის სული და გული უპ-
ყრია. ეხლა ამ ცხოველ-მყოფელმა ძა-
ლამაც-კი პატივი დაჰკარგა და ქრის-
ტიანობა იქამდე შეილახა, რომ თვით
ქრისტიანობის მღალადებელი და მქა-
დაგებელი სასულიერო წოდება ბო-
როტების სადგურად გარდაიქცა. ხან-
დახან ამ წოდების პირველი წარმო-
მადგენელი – მღვდელმთავარიც კი
ზნეობით გახრწნილს არსებას წარმო-
ადგენდა, იგი იყო „ლალ-ამჰარტავა-
ნი, ანგარი, ბოროტის მყოფელი, უწე-
სო“... სარწმუნოება ისე დამცირდა,

ისე ძრიელ აეხადა პატივი და სიყვარული, რომ ეკკლესიებისა და მონასტრების ძარცვას ხელი მიჰყვეს... და ვინ? – „მთავართა იწყეს ხელის შეხებად საყდართა და მონასტერთა!“²⁸⁾ საკვირველი აქ არა არის-რა, რადგანაც მონგოლებმა მოჰფინეს ეს ბოროტება ჩვენს ქვეყანას: პირველადვე, სხვა-და-სხვა ბარბაროსობას

---

²⁸⁾ ქ.-ც-ბა. გვ. 414-415.

37

გარდა, იმათ დაიწყეს ეკკლესიების ძარცვა, ხატებსა და საეკკლესიო ნივთებს ძვირფასს სამკაულსა ჰგლეჯდნენ, წმინდანების გვამს სძრცვიდნენ და სხ.²⁹⁾ მართალია, მაჰმადიანობის მიღებამდე მონგოლებს არა სძულდათ ქრისტიანობა, თითო - ოროლა ყაენმა, ასე გასინჯეთ, ქრისტიანობა კიდევ აღვიარა და რომის პაპის მადლობა დაიმსახურა³⁰⁾, მაგრამ ეს იმათ მაინც არ უშლიდა ქრისტიანობის შეგინებას. მეტადრე მაჰმადიანობის შემდეგ საშინელი დევნა აუტეხეს ქრისტიანობას. საუკუნოდ სახსოვარი დარჩება ბარბაროსობა ნავროზ ნოინისა, რომელმაც მუსრი გაავლო ქრისტიანებს, მრავალი ეკკლესიის მსახური გაჟლიტა, ეკ-

---

²⁹⁾ Addit. et éclaircis. p. 445.

³⁰⁾ ვახუშტი, გვ. 256-257, სადაც ბ-ნ

38

ბაქრამეს მალკოლმის ისტორიიდან შემოაქვს ცნობები. მანლუ ყაენს ძრიელ უყვარდა ქრისტიანები და თითონაც კეთილი ქრისტიანი იყო, Addit. et éclaircis. p. 326.

კლესიები დაარღვია, სიწმინდენი შეურაცხჰყო³¹⁾. უეჭველია, რომ შინაურმა უწყესობამ და გარეშე მტრის უღმობელმა მოპყრობამ შეარყია საეკკლესიო წეს-წყობილება, ზნეობით დასცა უმრავლესობა სასულიერო წოდებისა და ბიწიერების გზაზე დააყენა. ასეც უნდა მომხდარიყო, რადგანაც ყველა გარემოება ხელს უწყობ-

და ამ გვარს მდგომარეობას: ჩვენი წარსული ცხოვრება გვიმტკიცებს, რომ როცა მეფობა დასუსტებულია და უწყობას დარჩენია ბურთი და მოედანი, მაშინ სარწმუნოებაც შელახულა, სასულიერო წოდება უკეთურებასა და მზაკვრობას მისცემია, საეკლესიო კანონს ძალა და პატივი აკყრია... მონგოლების ბატონობა ხელს უწყობდა ამ გვარს მდგომარეობას და არა თუ მარტო სამოქალაქო ცხოვრებაში, არამედ სასულიეროშიაც უწყობა და უკუღმართობა განხორციელდა.

---

³¹⁾ H. de la G. p. 617 n⁴.

39

საზოგადოდ ასეთს მდგომარეობაში იმყოფებოდა საქართველო მონგოლების დროს. კერძოდ ეს მდგომარეობა უფრო მძიმე და სამწუხარო შეიქმნა მაშინ, როცა განგებამ გიორგი მეხუთე მოუვლინა სამშობლოს. დიდი და დაუვიწყარი ღვაწლი მიუძღვის დიდებულს მეფეს ამ სამშობლოს წინაშე. თუმცა დიდია იგი ღვაწლი, მაგრამ მოკლედაც გამოითქმის: ბრწყინვალე მეფემ შემუსრა მტრის ბატონობა და ორ სამეფოდ გაყოფილი საქართველო შეაერთა; ძველნი მოხარკენი დაიპყრა, სამეფო დროშას უწინდებური დიდება მიანიჭა; შინაური მტრები დაამშვიდა და დაიმორჩილა; სჯული და სამოქალაქო წესნი აღადგინა, – „განაახლნა წესნი საეკლესიონი, განმართნა და დაადგინა მოწესენი წესსა ზედა თვისსა და უწყობნი გაჰკვეთნა“ ³²⁾; ერთის სიტყვით, გარეთ თუ შინ, ძლიერებითა თუ გო-

---

³²⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 450

40

ნიერებით, მეფემ დიდი ვალი დასდო სამშობლოს. უნებლიედ გასურს შეიტყო ცხოვრება და ღვაწლი ამ დიდბუნებოვანის მეფისა და ჩვენც ეს სურვილი მკითხველებისა შეძლებისა-

და გვარად უნდა ავასრულოთ.

VII

სამწუხაროდ, მეფის ცხოვრების აღსაწერად ცოტა მასალა-ლა დარჩა. ისტორიასა და ჩვენს ბედს თითქო დაცინვა ჰსურდაო, – მატთანეში შენახულია არა ერთისა და ორის ქონდრის კაცისა და კაცუნა მეფის ცხოვრება, და გიორგი მეხუთისა-კი არა!.. მისი ცხოვრება სადღაც დაიკარგა მხოლოდ ვახუშტმა აქა-იქ დიდის შრომით შეჰკრიბა ცნობანი და გადმოგვცა მეფის ცხოვრება, ისიც მცირედ, მოკლედ ³³⁾. ამ ცნობებს „შემატება“ ეწოდება და, როგორც მკითხველსაც

---

³³⁾ ... „რაიცა ძალ გვედვას, მცირედ ვიტყოდეთ“... ასე იწყებს ვახუშტი თავის „შემატებას“, თითქო ვინმე დაემდურებოდა, რომ გრძლად ეამბნა მეფის ცხოვრება!..

41

მოეხსენება, მატთანეშია ჩართული. საკუთრად „ქართლის ცხოვრებაში“ გიორგი მეხუთეზედ თითო-ოროლა ცნობა თუ მოიპოვება და ისიც არეულ-დარეული, ბნელად მოხსენებული, როგორც ამას თვით ვახუშტიც ამბობს, მაგრამ რაც-კი დაგვრჩა, ისიც საკმაოდ გვიხატავს ბრწყინვალე მეფის დიადს სურათს.

რჩვეულსა და ზეგარდამო ნიჭით ცხებულს კაცს მშობლები შესაფერნი ჰყავს ხოლმე. გიორგი მეხუთეც სახელოვანის მამის შვილი იყო. იმისი მამა დიმიტრი II თავდადებული ცნობილია ჩვენს ისტორიაში, როგორც ერთი საუკეთესო მეფეთაგანი. მაგრამ ბევრ კარგ ღირსებასთან დიმიტრი თავდადებულს ერთი წუნიც ედო, ერთი ნაკლიცა ჰქონდა: ყმაწვილობისას მშვენიერი სქესი გადაჭარბებით უყვარდა... თუმცა საქართველოში ქალის სიტურფე და სილამაზე უნებლიედ იმონავენს კაცის გულს, მაგრამ მეფეს მაინც ცოდვად სდებდნენ

42

მექალთანობას. ეს ჩვენთვის სულ ერთია, აქ საყურადღებო უფრო ისაა,

რომ დიმიტრი თავდადებულს თითქო ჩამომავლობით ნაანდერძევი ჰქონდა არშიყოზა და სიძვაო... მაგალითებრ, არც თავდადებულის მამა, მეფე დავით V, იყო „წმინდა წყლის“ კაცი, არც იგი არიდებდა პირს კეკელუცსა და ნარნარს სატრფოს. იმან რამდენჯერმე შეირთო ცოლი და როცა კანონიერ მეუღლესთან შვილი არ მიეცა, ოსის ქალი ალთუნი მოიყვანა – შვილი მომეცესო. შვილი ეყოლა, მაგრამ ალთუნი-კი სასახლედამ დაითხოვეს. დიმიტრის პაპა, ლაშა გიორგი, ხომ განთქმულია სიძვით. ვინ არ იცის, რომ ქვეყნიურს ცოდვას იმან ვაჟკაცობაც მსხვერპლად შესწირა, – მოგეხსენებათ, რომ სწორედ ქალის გულისათვის გამოსთხარეს ლაშას თვალი... რაც უნდა იყოს, აქ მხოლოდ ის უნდა შევნიშნოთ, რომ დიმიტრი თავდადებულებიც მამა-პაპის კვალზედ წავიდა და ერთსა და იმავე

43

დროს სამი ცოლი დაისვა. არ ვიცით სახელად რა ერქვა პირველს, კანონიერს ცოლს, თუმცა-კი სჩანს, რომ იგი საბერძნეთის მეფის ასული იყო ³⁴⁾. მხოლოდ ამ კანონიერს ცოლს ეწოდებოდა დედოფალი. დიდის კომნენის ასულმა მეფე უხვად დაასაჩუქრა, – დედოფალს ოთხი ვაჟი მიეცა: დავით, ვახტანგ, ლაშა და მანოელ. ამ ოთხს ძმას ერთი დაც ჰყვანდათ – რუსუდანი. რასაკვირველია, ამდენი შვილი სრულიად საკმარი იყო. როგორც გვირგვინოსანის მამისათვის, ისე სამეფო ტახტისათვისაც, მაგრამ მეფემ არ იკმარა და მეორე ცოლად ვილაც თათრის ქალი მოიყვანა, სახელად სორღალა. ცნობა არ დარჩენილა – ვინ იყო ეს სორღალა, მხოლოდ ის-კი სჩანს, რომ იმას ორი ვაჟიშვილი ეყოლა: ბაადურ და იადგარ და ერთი ქალი – ჯიგდახათუნ. არც ბაა-

---

³⁴⁾ უფრო მეფის კირ გიორგი დიდის კომნენისა, H. de la G. p. 591, n¹.

44

დურსა და არც იადგარს ტახტზედ ასვ-
ლა არ ჰღირსებია; იმათი მოქმედებაც
თითქო დაჩრდილულიაო, თვით იგი-
ნი თითქო ფარულად სცხოვრებენო
და მხოლოდ აქა-იქ თუ შეხვდებით
ამ ორს ძმასა და ისიც მეტად იშვია-
თად... სულ სხვა ბედისა და იღბლი-
სა იყო მესამე ცოლი, სახელ-განთ-
ქმულის სამცხის სპასალარის ბექას
ასული, ნათელა. ქართველთა დედა-
თა შორის ნათელას მართლაც-და
ციური ნათელი დაედგა – ამ ნათე-
ლამ უშობა დიმიტრი თავდადებულს
გიორგი... „რომელი მარტო ეშვა
დედასა, ვითარცა მარტო რქა“...

როცა დიმიტრი თავ-დადებული
იძულებული შეიქმნა არღუნ ყაენს
ჰხლებოდა ურდოში, მეფეს თითქო
გულმა უგრძნო – ცოცხალი აღარ დავ-
ბრუნდებო და ამიტომ საჭირო გან-
კარგულება მოახდინა ოჯახში, თი-
თოეულს ცოლ-შვილს საზრდო და სა-
ყოფელი დაუნიშნა. ზოგნი კახეთს
გაგზავნა საცხოვრებლად და ზოგნი

45

კიდევ მთიულეთს შეაფარა. ხოლო
ყრმა გიორგი ტაოს წარავლინა, იშ-
ხნის ციხეში. ვინ იცის, იქნება ქვეყ-
ნისათვის თავდადებული მამა წინად-
ვე ატყობდა, რა მომავალიც მოელო-
და იმის ნორჩს შვილს და ამიტომაც
ასე უფრთხილდებოდა... როგორც
თქვენც გეცოდინებათ, არღუნ ყაენმა
დიმიტრის შესწამა ჩემ წინააღმდეგ
შეთქმულებაში ერიეო და ურდოში
მისვლის უმაღვე მოაკვლევინა. გან-
რისხებული ყაენი მეფის გვამსაც-კი
არ იძლეოდა, მაგრამ მცველნი მო-
ისყიდეს და დიდის გაჭირებით ეს
გვამი მეთევზეების ურმით ჩუმად მოა-
სვენეს საქართველოში და მცხეთას
დაასაფლავეს. სიკვდილმა თავ-ზარი
დასცა მეფის სასახლეს, მთელი მისი
სახლობა შიშსა და ელდას მიეცა.
შეიტყეს თუ არა საშინელი ამბავი,
წამებულის მეფის ცოლ-შვილი აქეთ-
იქით გაიბნა, – დედოფალი სკორეთს
დაიმალა, სორღალამ თავისის შვილე-

ველია, ნათელასაც სიფრთხილე ჰმართებდა და ისიც სამცხეს წავიდა მამასთან. მეფის სრა-სასახლე დაცალიერდა და თვით სამეფოც ცოტა ხნობით უმეფოდ დარჩა... ამ დროიდგან გიორგი პაპას სახლში იმყოფებოდა და თითონ ბექამ აღზარდა ეს ბედნიერი ყრმა³⁵). დიდხანს აღარა ისმის რა ყრმისა, პაპის სახლის გარედ მას ვეღარ ვხედავთ და, სამწუხაროდ, არ ვიცით რა ყოფასა და მდგომარეობაში გაატარა მან პირველი სიყრმე...

აგრეთვე არაა მოხსენებული, თუ როგორ აღიზარდა მეფე გიორგი V, თუმცა-კი შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მეფეს დროს შესაფერად საუკეთესო აღზარდა უნდა მიეღო. ამ აზრს ჩვენ ბექას ცხოვრებასა და ხასიათზედ ვაფუძნებთ. ბექა, მანდატურთ-უხუცესად ცნობილი, იმ დროს ძრიელ გავლენიანი და შესანიშნავი კაცი იყო. მისი

---

³⁵) ქ.-ც-ბა, გვ. 426, 445.

სამთავრო დიდს ადგილს შეიცავდა, ტასის კარიდგან სპერამდე (ჭოროხის ხეობა) და ზღვამდე, აღმოსავლეთით კარნუ ქალაქამდე (არზრუმი). როცა საბერძნეთის მეფემ ალექსი II ბექას ასული შეირთო, მაშინ სიძემ თავისს სიმამრს მოსცა მთელის ტრაპიზონის აქეთ მხარე ჭანეთითურთ³⁶). ციხის ჯვარელ ჯაყელნი – ეს იყო სამცხის მთავართა გვარი – სულ პირველადვე განთქმულნი იყვნენ მხნეობითა და გამჭრიახობით. მონგოლების დროს ხომ უფრო მეტად ისახელეს თავი და საქართველოში პატივიც დიდი მოიხვეჭეს. ბექას მამა, სარგის ჯაყელი, თავის დროს პირველ სარდლად ითვლებოდა, მთელს სამეფოსა და საყენოში გაითქვა ვაჟკაცობითა და სამხედრო ნიჭიერებით, ყაენის სიყვარული მოიპოვა და სამთავროსაც დი-

დი ადგილები შეჰმატა. შვილმა მა-

---

³⁶⁾ H. de la G. II par, liv. I, p. 205.

48

მას აჯობა და ბექა I-ს მთელს საქართველოში სწორი და ტოლი არა ჰყავდა. იგი შესანიშნავია როგორც სარდალი და გამჭრიახე სახელმწიფო კაცი. დაუვიწყარი ღვაწლი მიუძღვის სამშობლოს წინაშე ამ საკვირველს კაცს, მან სძლია და შემუსრა საშინელი მტერი, რომელიც ჰლამიდა საქართველოს აოხრებდა. მეცამეტე საუკუნის დამლევს აზატ-მოსე, ანუ, ბროსეს აზრით მუსა-ხანი ³⁷⁾ სამოცდაათის ათასის თურქით შემოესია ტაოს-კლარჯეთსა და აპირებდა ქართველობა აღეგავა მიწის ზურგიდგან. მხნე და მტკიცე ბექა წინ დაუდგა მძლავრსა და მძვინვარე მტერს, რამდენჯერმე დაამარცხა იგი და ბოლოს სრულიად განდევნა თავის სამთავროდამ. სამცხის მთავარმა ბაიბურ-

---

³⁷⁾ H. de la Géor. p. 626, n³. ქ.-ც-ბა, გვ. 437-440, სადაც ნაამბობია აზატ-მოსეს შემოსევა და მისი გამევეება სამცხე-კლარჯეთიდან.

49

თამდე გასწია თავის სამფლობელოს საზღვრები. ყველა თავს იხრიდა ბექას წინაშე, ყველა მეზობელს შიშითა და კრძალვით მიჰქონდა ხარჯი მანდატურთ-უხუცესის სალაროში. ბექაც განდიდდა, მალლა და ამაყად ეჭირა თავი, არწივებრ მალლიდამ დასცქეროდა მარტო ქართლის მეფეს-კი არა, თვით ყაენსაც-კი. საყურადღებოა, რომ თვით საქართველოს ბატონის ბრძანებაც-კი ხშირად არაფრად მიაჩნდა ამ ბედნიერს მთავარს და ეს მაშინ, როცა ქართლ-იმერეთის მეფენი და დიდებულნი მარტო ყაენს-ღა შესცქეროდნენ თვალ-წარბში!.. იმ შავსა და ბნელს დროს მხოლოდ სამცხეში შეეძლო კაცს სულითა და გულით აღფრთოვანებუ-

ლიყო; მხოლოდ იქ მოიპოვებოდა თავისუფლება, ერის თავ მოყვარეობა, და ყველა ეს ხომ ასე საჭიროა სახელმწიფო მოღვაწის საწვრთვინელად, სავარჯიშოდ... ახლა წარმოიდგინეთ, რომ ბედმა და იღბალმა დიდბუნე-

50

ბოვანი ყრმა თითქო განგებ ამ სამთავროში შეაფარა, – ლალსა და თავმომწონე ქვეყანას იმყოფებოდე და თავისუფლების ძუძუთი იზრდებოდეო... მართლაც და, ყველაფერი, რასაც-კი ყრმის გონება და თვალი მისწვდება, ხელს უწყობდა მომავალს მეფეს, სამშობლოს პატივი და დიდება ღრმად ჩაენერგა გულში, მძიმე სახელმწიფო სკიპტრა ღირსეულად ხელთ დაეპყრა... გარშემო აყვავებული და თავისუფალი სამთავრო, თვალწინ პაპას სახელოვანი ცხოვრება, თითონ სახლში კიდევ სამაგალითო ოჯახობა – განა ყველა ეს საუკეთესო სკოლა არ არის?!

კერძო ცხოვრებაშიაც ბექა ხასიათითა და თვისებით აღმატებოდა ყველა თანამედროვე მთავარს, მრავალ გვარ ღირსებით იყო სრული და აღსავსე, – „კაცი წარმატებული ყოველსა შინა, სიკეთე აღმატებული საღთო-საკაცობოთა საქმეთა“ ... იმ დროს აღზრდა და განათლება თხოულობ-

51

და, დიდის ოჯახის შვილი ყოფილიყო ნამდვილი ქრისტიანე, საღმთოს მცოდნე და მერე მეომარი. სასულიერო-სამხედრო მიმართულება ჰსუფევდა საოჯახო სკოლაში. და როგორ იყო აღზრდილი თვით ბექა? – იგი გულწრფელი ქრისტიანია, რომელიც წირვა-ლოცვას არ აკლდება, უყვარს ეკკლესიებისა და მონასტრების აგება, გლახაკთა და ქვრივ-ობოლთა პატრონი და მფარველია... მაგრამ მარტო ეს ხომ არაკმაროდა. ბექამ ჯეროვანი სამხედრო სწავლაც მიიღო: „იგი ომსა შინა მხნედ ბრძოლია, ცხენსა ზედა მხნედ მოისარი, ნადირთა ხე-

ლოვანი“... დაუმატეთ ამას ისიც, რომ მანდატურთ-უხუცესს ძრიელ უყვარდა სჯული და სამართალი, „სამართლის მომქმედი“ იყო; არ დავიწყოთ, რომ ეს სახელმწიფო კაცი გამჭრიახე და შორს-მჭვრეტელია, „გონებით ფრთხილია“ და თქვენ წარმოიდგენთ მკრთლად მაინც მთავრის დიადს სურათს ³⁸). უნდა გახსოვდეთ

---

³⁸) ქ.-ც-ბა, გვ. 412-413, 446.

52

აგრეთვე, რომ ამ ღირსეულს მთავარს ღირსეული ცოლიც აგვირგვინებდა, – ბექას მეუღლე ვახახი სამაგალითო და შესანიშნავი დედაკაცია... ასეთი პაპა და ბებია დასტრიალებდნენ თავს სახელოვანს ყრმას და ასეთს ოჯახში იზრდებოდა. არ ვიცით როგორი დედაკაცია ნათელა, რა ზნისა და ხასიათისაა, მაგრამ ეს არც საჭიროა, რადგანაც იმისი შვილი გიორგი პაპასა და ბებიას ხელში უფრო იზრდებოდა...

რასაკვირველია, სხვა საბუთების უქონლობის გამო, მარტო ისტორიულს სინტეზს ვერ ვენდობით და გადაჭრით ვერ ვიტყვით, რა სწავლა და მიმართულება შეიძინა გიორგიმ პაპის სახლში. მაგრამ ის-კი უტყუარია, რომ მას ბევრი თვისება და ხასიათი გამოჰყვა თავისის პაპისა. აბა კარგად ჩაუკვირდით მეფის სულსა და გულს, თუ დიდი მსგავსება არა ჰპოვოთ: მეფეც ღვთისმოსავი და ღრმად მორწმუნე ქრისტიანია, „ომსა შინა მხნედ

53

ბრძოლია“, „გონებითა ფრთხილი“, „სამართლის მომქმედი“ და სხ. ეს „სამართლის მომქმედობა“ ხომ ბექას ოჯახის საკუთრება შეიქმნა. ამ ოჯახში განუწყვეტლივ არსებობდა სჯული-სა და კანონის სიყვარული, იგი ოჯახი თითქო იურიდიულ სკოლად გარდაიქცაო... შემდეგ, როგორც მკითხველსაც ეცოდინება, ბექა მეორემ და აღბუღამ მთელი სამართლის წი-

გნი დაუტოვეს სამშობლოს. გიორგი მეფესაც „სამართლის მოქმედება“ და-სჩემდა და, ვინ იცის, იქნება „მეგ-ლის დების“ ავტორი პაპის სახლშიაც სწავლობდა კანონ-მდებლობას... დიად, ბევრი რამე საერთო მოიპოვება ბე-ქასა და გიორგი ბრწყინვალეს შო-რის!..

VIII

ვინ იცის, საკმაოდ და ჯეროვანად გაწვრთნილი იყო თუ არა ბექას შე-გირდი სახელმწიფო სამსახურისათვის, მაგრამ გარემოებამ ძლიერ მალე-კი გამოიყვანა იგი ასპარეზზედ: სულ

54

ცამეტ თოთხმეტის წლისა ძლივს იქ-ნებოდა, როცა 1299 წ. ყაენმა მე-ფობა მიანიჭა გიორგის³⁹⁾. ცელქმა ბედის-წერამ პაწაწინა მეფეს სახელ-მწიფოც პაწია არგუნა წილად, – ყა-ზან ყაენმა ყრმა გიორგის სამეფოდ მარტო ერთი სატახტო ქალაქი ტფი-ლისი მისცა და სხვა არაფერი... საჭიროა ვიცოდეთ, რა გარემოებამ გამოიწვია ამ პაწია სამეფოს დაარსე-ბა. იმ დროს ქართლის მეფედ დავით მეექვსე ითვლებოდა, გიორგის უფ-როსი ძმა დიად, საუბედურო იყო იგი დრო, მაგრამ გარემოებამაც თი-თქო განგებ და განზრახ მოუვლინა მრავალ-ტანჯულს საქართველოს «კა-ცი ურწმუნო და უშიში ღვთისა», როგორც მეფე დავითია. მართლაც-და, მონგოლების დროს არც ერთს მეფეს იმოდენა ვნება და ტანჯვა არ მიუყენებია წამებულ სამშობლოსა-თვის, რამოდენაც მიაყენა უნიჭო და

---

³⁹⁾ Hist. de la G. p. 622 n¹.

55

უხასიათო დავითმა. სამწუხარო კი-დევ ისაა, რომ მეფეს მარჯვე დრო ჰქონდა, გარემოება მეტად ხელს უწყობდა ვაება და მწუხარება აეცილე-ბინა საქართველოსათვის, მაგრამ იმან უფრო გაუძლიერა. საქმე იმაშია, რომ ყაენები და ნოინები ერთმანეთის წი-

ნააღმდეგ აიშალნენ, მათ შორის შუ-
ლლი ჩამოვარდა, ბრძოლა ასტყდა.
ხვარასნის ყაენმა ყაზანმა საკუთარი
დროშა ამართა, ხაყანის უფლება უარ-
ჰყო, ყარაყურუმს ზურგი შეაქცია და
სხვა საყენოებსაც მტრულად დაუწყო
ცქერა. ყაზან ყაენი დავითს მეფეს
მორჩილებას სთხოვდა და სხვა არა-
ფერს, – არა ერთხელ და ორჯელ შე-
უთვალა, მორჩილება მიჩვენე და მე-
რე მე ვიციო... ცოტად მაინც გაგე-
ბული და გამჭრიახი მეფე, უეჭველია,
ორში ერთს იზავდა: ან იახლებოდა
ძლიერს ყაენს, თუ არა და, მტრო-
ბას მაინც არ გაუწევდა. სულ სხვა-
ფრივ მოიქცა დავითი: ჯერ ერთი
ესა, რომ დიმიტრი თავდადებულის

56

შვილი შიშისაგან ცახცახებდა, როცა
ურდოში წასვლას გაუცხადებდნენ –
მამასავით მეც არ მომკლანო... მაგ-
რამ ამას ვინ-ღა სჩივის, სავალალო
ისაა, რომ მშიშარა მეფე თავისის
ლაშქრით მთიულეთში დაიძალა და
იქიდან ჩრდილოეთის ყაენს ოთახას
მოციქულებს უგზავნიდა და აქეზებდა
დარიალას გაგიღებ, ოღონდაც ყაზან
ყაენზედ გამოილაშქრეო... რასაკვირ-
ველია, ყაზანს ესა სწყინდა, მაგრამ
პირველ ხანს თითქო ებრალებოდა
საცოდავი მეფე, – ყველაფერს გაპა-
ტივებ, მხოლოდ მორჩილი იყავიო.
მაგრამ დავითი არ დასცხრა. ბოლოს
ყაზან ყაენიც მოთმინებიდგან გამო-
ვიდა, განრისხდა და დიდის ლაშქრით
გამოგზავნა საქართველოში თავისი
სახელოვანი მხედართ-მთავარი ხუტ-
ლუშა. პირველსავე შემოსევაზედ ხუტ-
ლუშამ საშინლად ააოხრა შიდა ქარ-
თლი და მთიულეთის ნაპირა ადგი-
ლები. დავით, რასაკვირველია, შიში-
საგან ველად ვერ გამოვიდა, ქსნის

57

ხეობის თავში მიიძალა და თავისებუ-
რად ცოდილობდა, ვითომ საქმეს
რასმე ვარიგებო: ჯერ გამარჯვებულს
ხუტლუშას ათათბირებდა ყაენს ვიახ-

ლებიო და მერე კიდევ ოთახასთან მოციქულების გზავნას არ იშლიდა. ძალა-უნებურად გეცინება და სწუხარ კიდევ, როცა თვალს ადევნებ ამ გზაკვალ არეულის მეფის მოქმედებას...

„გონებით ფრთხილი“ ბექა სხვაფრივ მოიქცა. მას უხვად ჰქონდა მიმადლებული სახელმწიფო კაცის ნიჭი და მაშინვე მიხვდა, თუ რა სახეირო და საკეთილო იქმნებოდა სამშობლოსათვის ყაენების არევ-დარევა, ერთმანეთის შორის მტრობა და შუღლი. იმან პირველადვე მეგობრული ხელი გაუწვდინა ყაზანს, სათნოიანად განეწყო და მხარი მისცა. მართალია, ბექაც, როგორც საქართველოს სხვა მთავარ ერისთავნი, ყაენს ემორჩილებოდა, თუ საქმით არა, სიტყვით მაინც, მაგრამ იმ გაჭირებულ დროს სამცხის ბატონს შეეძლო დიდი მტრობა გაეწია

58

ყაზანისათვის, მაგრამ არ გაუწია, – ეს სავენებელი იქნებოდა მთლად საქართველოსათვის. ყაზან ყაენსაც ხატრი და პატივი ჰქონდა ბექასი. ამიტომაც, როცა დავითი თავისის ვიწრო ჭკუით «პოლიტიკოსობდა» ქსნის ვიწრო ხეობაში, ყაზანმა ბექას მოსთხოვა გიორგი გამომიგზავნეო... უეჭველია, რომ გაუგზავნეს. აი სწორედ მაშინ დაბძანდა სამეფო ტახტზედ გვირგვინოსანი ყრმა.

გიორგიმ იმ ჟამად მხოლოდ ორი წელიწადი იმეფა და ამ მოკლე ხანში სამშობლოს უბედურების მეტი არა უნახავს-რა. საბაბი ისევ დავითი იყო. იგი ურჩობასა და ყაენის დალატზე ხელს არ იღებდა. ჯიბრით მონგოლებმა ორჯელ კიდევ დასწვეს და დასდაგეს უიმისოდაც დარბეული და აოხრებული ქართლი. სისხლის ნიაღვარი ერთოდა მღელვარე ქსანარავს. მართალია, ხუტლუშა დიდად შესცდა, როცა მთაში შევიდა და იქ ჰსურდა შეემუსრა დაუდეგარი

59

მეფე, მართალია, ჩვენმა მთიულებმა

დაამარცხეს თავხედი და უშიშარი ნო-
ინი, მაგრამ უფრო ცუდი, რომ ძლეული
ხუტლუმა გულის ჯავრს ქართლზედ
იყრიდა. საშინელი ტანჯვა და ვაება
დაადგა ქართლს. ვინც მოჰკლეს და
გადასწვეს, ხომ კარგი – და ვინ არ
მოჰკლეს იმ შავსა და ბნელს დროს?
– უბედურება კიდევ ის იყო, რომ
აუარებელი ტყვე წაიყვანეს. გვირგვი-
ნოსანი ყრმა თავის თვალთ ჰხედავ-
და სამშობლოს ასეთს ყოფას და,
ვინ იცის, რა მწარე აზრი უშფოთებ-
და სულსა, რა სევდა და ნაღველი
უსიებდა ნორჩს გულს!..

ყაენს ვინც ეპრიანებოდა, მეფობაც
ხომ იმისი იყო. ამიტომ დავითის ძმა
ვახტანგ ურდოში ეახლა ყაზანს, სალამი
მიათვა, მუხლ-მოდრეკით ერთგუ-
ლება განუცხადა და ამაზედ მეტი ხომ
საჭირო არა იყო-რა: ტახტი და მე-
ფობა ვახტანგ მესამეს დაულოცეს.
ყრმა მეფემ სრულ-წლოვანს მეფეს,
დაუთმო ადგილი. გიორგი პაპასთან

60

წავიდა. იგი ისევ ბექას სახლშია, ისევ
ლალსა და ბედნიერს სამცხეში იმყო-
ფება, მაგრამ რას აკეთებს, რას ჰფიქ-
რობს, რას აპირებს?.. ყველაფერ ამაზედ
აღარა ისმის-რა... ეს ბნელის წყვი-
ადით მოცული დრო ეგრედ წო-
დებულის სამ-მეფობის დროა. მაგრამ
ვახტანგი მალე მოკვდა, მუცელამ
თან გადიტანა – საკვირველია, რომ
მონგოლების დროს ბევრი ჩვენი მე-
ფე გადაჰყვა მუცელას – და ვახტანგის
ადგილას დავითის შვილი დაჯდა. ყა-
ენს უნდოდა დავითი დამცხრალიყო
და ამიტომ იმის შვილს გიორგის მის-
ცა მეფობა. გიორგი ჯერ ისევ ბავშ-
ვი იყო, აბა მეფობისა რა გაეგებო-
და და ან როგორ გაუძღვებოდა ამ
დიდს მოვალეობას. ამის გამო ბავშვს
გიორგის ყრმა გიორგი მეფე დაუნიშ-
ნეს მზრდელად, «საქმის მოურავად»;
ქვეყანა და სამეფო ორ გიორგის ჩაა-
ბარეს, ერთი მათგანი მეფედ ირიც-
ხებოდა, მეორე „საქმის მოურავად“,
მმართველად⁴⁰). თქვენ უნებლიედ ღი-

მილი მოგდით, როცა ამ პოლიტიკურს მასხრობას უცქერით, მაგრამ ჩვენი რა ბრალია – მთლად მონგოლებისაგან დაარსებული სახელმწიფო წეს-წყობილება სასაცილო იყო და სხვა არაფერი. აქ საჭიროება მარტო იმას თხოულობდა, რომ მალე მაინც გათავებულიყო ეს პოლიტიკური ფარსი. გათავდა კიდევ.

მალე ულჯათ ყაენს (მაშინ ყაზან ყაენი ცოცხალი აღარ იყო) ლაშქრობა დასჭირდა. ულჯათს მხედართა მთავრად ჩოფან ნოინი ჰყავდა და ეს ჩოფანი კიდევ დიდი მოწყალე და მფარველი იყო გიორგი ბრწყინვალისა. ყაენმა ჩოფანი მცირე აზია-

---

გიორგი წოდებულია გიორგი მ ც ი რ ე დ , ეგრეთვე გიორგი VI. სახელი მეფისა მან ათი წელიწადი ატარა. ბროსსეს ვარაუდით, იგი უნდა დაბადებულიყო 1308 წ., ე. ი. იმავე წელს, რა წელსაც მეფობა უბოძეს. გიორგი ბრწყინვალე-კი იმ დროს წლისა იყო. იგი დაიბადა 1286 წ. Hist. de la G. p. 640, n⁶.

ში გაგზავნა, სხვათა შორის, დიდის ქალაქის იკონიის დასამშვიდებლად, რომელიც ულჯათს განუდგა⁴¹). ნოინს, რასაკვირველია, ქართველებიც გააყოლეს სალაშქროდ და გიორგი ბრწყინვალე თან გაატანეს. გიორგი მაშინ ახლად შეღერებული ვაჟკაცი იყო, ოცის წლისაზედ ცოტა მეტი. ბექას სკოლაში გაწვრთვნილმა გიორგიმ მალე ისახელა თავი ბრძოლის ველზედ, მალე გამოიჩინა სამხედრო ნიჭი, – „მხნედ ბრძოლად გამოჩნდეს მეფე გიორგი“, ამბობს მათიანე იქ, იკონიის გარემოს, პირველად სისხლით ცხებულ იქმნა ეს საკვირველი მეომარი და იმ დროიდან მისი დაუღალავი მკლავი სულ მახვილს სცემდა გარეულსა და შინაურს მტერს. ულჯათიც მალე მოკვდა და მცირე წლოვანი მემკვიდრე, სახელად მუსაითი, დასტოვა. საყეენოს

⁴¹⁾ ibid. p. 642, n³. ეს მოხდა 1315 წ.

დო, რადგანაც ჯერ ისევ ბავშვს მუსაითს ყეენობისა არა გაეგებოდა-რა. ეხლა-კი გიორგისაც ბედმა გაუღიმა. ის მაშინვე ურდოში წავიდა და მოწყალე ჩოფანმა დიდის წყალობით მიიღო, – „მოსცა ყოველი საქართველო“. ეს ამბავი მოხდა 1318 წ. და ამ დროიდან მეფესაც მეფური პატივი და დიდება დაეტყო.

IX

თუმცა გიორგის „მისცეს ყოველი საქართველო და ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი“, მაგრამ მიცემა და ხელთ დაპყრობა ერთსა და იმავეს არა ჰნიშნავდა. ჯერ საჭირო იყო სამეფოს შეკრება, მისი ნაწილების შეერთება და მერე კიდევ „ყოველის საქართველოს“ დამორჩილება. ყველაფერი ეს ხომ დიდს შრომასა და ძალას თხოულობდა. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ იმ დროს თითოეული თემი და სამთავრო საკუთარს პაწია სახელმწიფოს წარმოადგენდა (status in statu). ქართლი, კახე-

თი, ჰერეთი, მესხეთი და სხ. განცალკევებულნი იყვნენ, მათ საზოგადო ძალა არ აერთებდა, არ აკავშირებდა. მაგრამ ეს კიდევ არაფერი, მთელი საქართველო ორ დიდ ნაწილად, ორ სამეფოდ იყო გაყოფილი და ხშირად ტფილისი და ქუთაისი ქიშპობდნენ, კამათობდნენ. მხოლოდ ძლიერსა და ღონიერს მარჯვენას შეეძლო ამიერთა და იმიერთ შეერთება და სხვა-და-სხვა თემის თავის მოყრა ერთს სკიპტრას ქვეშ. უწინდებურის სამეფოს აღდგენა მთელის მისის სიგრძე-სიგანით უფრო იმითი იყო კიდევ სამხელო, რომ ზოგიერთნი თემნი სრულიად მოსწყდნენ საქართველოს და გარდა ამისა უცხოელნი მტერნი შიგ შუა საქართველოში ჩამოე-

თესლნენ. მთიულნი, მაგ., და კერძოდ ფშაველნი, „ფხოელნი... კაცნი იგი მხეცის ბუნებიანი“ ჯერ ისევ თამარ მეფის დროს არ ემორჩილებოდნენ ტახტსა და ეხლა უფრო გალალდნენ, თავს გავიდნენ. გარდა ამი-

65

სა, რა-კი საქართველო დაბალი ღობე შეიქნა, ისეთი მტერ-მოყვარეც-კი, როგორც ოსეთი იყო, ამ ღობეზედ გადადიოდა. ჩვენმა დაუძლურებამა და ერთობის დამხობამ ფრთები შეასხა პაწია ოსეთის სამთავროსაც, გაათამამა. ოსნი იქამდე გაკადნიერდნენ და ისე წავიდნენ თავს, რომ შუაგულ ქართლში ფეხი გაიდგეს და ქ. გორი დაიჭირეს. მეტადრე დაუცხრომლად მძვინვარებდა მათი მთავარი ბაყათარ. ამ მოუსვენარმა კაცმა მთლად დაარბია ქართლ-თრიალეთი, მრავალი ციხე და დაბა-სოფელი დაიჭირა, დიდძალი აზნაური დააწიოკა და მამა-პაპეულ ადგილიდამ სხვაგან გადაასახლა. საქართველოს და კერძოდ ქართლის თავმოყვარეობა ისე ღრმად შეილახა, რომ ოსეთის მთავარნი ხანდახან თათბირობდნენ და ბჭობდნენ კიდევ: ეს უნდა იყოს ქართლის მეფე და არა სხვა ვინმეო ⁴²⁾. აი სწო-

---

⁴²⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 427-428, 441-442.

66

რედ ასეთი გარეგანი სახე და ფერი ედო საქართველოს, როცა ბრწყინვალე გიორგი ტახტზედ აბძანდა. და რას წარმოადგენდა თვით შინაურობა?

არც აქ ვპოვებთ რასმე სანუგეშოს. დავით VI მოქმედებამ სრულიად სახე და ფერი შეუცვალა შინაურს ცხოვრებას, მთლად დაასუსტა. ხუთს წელიწადს განუწყვეტილად სისხლი სდიოდა ერს, – „სავსე იყვნენ უბანნი და ფოლორცნი, გზანი, მინდორნი და ქალაქნი და სოფელნი მკვდრებითა“... ხვნა-თესვა და მეურნეობა შეჩერდა, აღარსად იყო, დი-

დი სიმშლილობა გაჩნდა, პური და ხორაგი რომ არ იშოვებოდა, გაჭირებული ხალხი უწმინდურს მძორსა სჭამდა, ნადირის დამპალ ლეშით იკვებებოდა ⁴³⁾ და... მაგრამ კმარა, – უნებლიედ თვალს არიდებ ამ ჯოჯოხეთურს სურათს და მხოლოდ

---

⁴³⁾ ibid, გვ. 436-437.

67

წყევითა და კრულვით იხსენიებ დავით VI და ხუტლუმას! ნივთიერადაც ხალხი ღონე მიხდილი იყო, პოლიტიკური უძლურება ზედ დართოდა ეკონომიურსა, ერთსა და მეორეს თითქო ხელი გადაეხვიათ და შეუბრალებლად ჰლამიდნენ მოესპოთ ოდნავ მოძრავი მაჯა ცხოვრებისა...

ყოველს საზოგადო მოღვაწეს, რომელსაც-კი თავისის სიცოცხლის კვალი აღუბეჭდია, საკუთარი მოსაზრება და დედა-აზრი აქვს, თავისს პოლიტიკურს სიმბოლოს სარწმუნოებისას აღიარებს. გიორგი ბრწყინვალე უხვად იყო ცხებული სახელმწიფოებრივის ნიჭით. სახელმწიფო ასპარეზზედ მან შემომქმედებითი ძალა გამოიჩინა და, რასაკვირველია, საკუთარი მიმართულებაც ჰქონდა, საკუთარს სისტემას მისდევდა. ეს მიმართულება და სისტემა ორის სიტყვით გამოითქმის: ჯერ სიბრძნე-გონიერება და მერე მოქმედება. მეფე გარემოებას აკვირდებოდა, დროების შესაფერად იქცეოდა. იმისი

68

გამჭრიახე და „ფრთხილი“ გონება მეტად მსწრაფლივ და მკვირცხლ სწვდებოდა დროსა და ჟამის ვითარებას და მეფე მკლავს მაშინ ამუშავებდა, როცა სამჯობინო იყო, როცა საქმის ხელიდამ გაშვება არ შეიძლებოდა. ამ გამჭრიახობასა და სიფრთხილეზედ არის აშენებული და დამყარებული მთელი მოღვაწეობა გიორგი ბრწყინვალისა და, რასაკვირველია, სწორედ ასეთი გზაკვალი იყო დროების შესაფერი. თავხედს პოლიტიკოსს, რომელიც

სწორე ლარსა და ხაზს მისდევს და ყურადღებას არ აქცევს გარემოებასა და ჟამთა ვითარებას, არ მოეწონება ეს გზა-კვალი, მაგრამ მეფის სისტემა რომ შესაფერი და სახეირო იყო, ეს ცხადია: ამას თვით საქმენი ჰლადდებენ. სიბრძნისა და სიფრთხილის მიმყოლი მეფე ჯერ პატარა საქმეს შეუდგებოდა ხოლმე და მერე მძიმე-ზედ გადადიოდა, ჯერ ცოტა და მერე ბევრიო, – აი იმისის მოქმედების გეგმა. ამ გეგმაზედ აშენდა ის ტურ-

69

ფა და დიდი დარბაზი, რომელიც გაჭიმული იყო შავ ზღვიდამ კასპიის ზღვამდე და რომელსაც სახელად „ყოველი საქართველო“ ეწოდება. ეს დარბაზი მაგრად იდგა ას ოც-და-ათის წლის განმავლობაში და თუ შემდეგში დაიშალა, ამშენებლის ბრალი არაა.

X

უწინარეს ყოვლისა მეფე სამთავროების შეერთებას შეუდგა, ამით დაიწყო სამეფოს აღშენება. რადგანაც თვით მონგოლებს ენატრებოდათ საქართველოს დაქსაქსვა და პატარა თემების თვით-მყოფელობაც მათი ხელთ ქმნილება იყო, ამიტომ მეფეს სიფრთხილე ჰმართებდა. თითოეულს მძლავრსა და გავლენიანს მთავარს საკუთარი პირადი დამოკიდებულება ჰქონდა ყაენთან, რომელსამე ნოინთან. მთავრის განრისხება ყაენისა და ნოინის უსიამოვნებას დაჰბადავდა, მეფეს ხელს შეუშლიდა. გიორგიც ამ საქმეში სიბრძნითა და გონიერებით მო-

70

იქცა, – უფრო სიტყვითა და მოხერხებით შემოიერთა სამთავრონი და ძალა მხოლოდ მაშინ იხმარა, როცა უიმისოდ არა გაკეთდებოდა-რა. ქართველ მთავართა გარდა, ნოინებიც განაგებდნენ სხვა-და-სხვა სათემოს და რადგანაც მძლავრი ჩოფან-ნოინი მეფეს სწყალობდა, რასაკვირველია, იმ ნოინთა დამორჩილებაში თვით ჰშვე-

ლოდა. ნელ-ნელა შეჰკრიბა გიორ-
გიმ თემნი და სამთავრონი: კახეთი,
ჰერეთი, სომხითი და სხ. და დაუ-
მორჩილა სამეფო სკიპტრას. თვით
განდიდებული სამცხე-კლარჯეთიც
შეუერთდა საქართველოს და ეს მით
უფრო, რომ მეფე იქ აღზრდილი იყო
და ბექას მემკვიდრენი ბიძის გაძლი-
ერებისა და დიდების წინააღმდეგნი
არ შეიქმნენ ⁴⁴). მაგრამ ამ გვარ სა-

---

⁴⁴) ... „გარნა რამეთუ იყვნენ ბ ი ძ ი ს ძ ე -
ნ ი ც ა მ ე ფ ი ს ა ნ ი და ამისისა გაძლიერები-
სა მსურველნი“... და სხ. ქ.-ც-ბა, გვ. 448.
ბროსსე ჰფიქრობს, რომ აქ ვითომ დავით ნა-
რინის მემკვიდრენი და შთამომავლობა იგუ-

71

მეფოს აღდგენა, „დანგრეულის ტაძ-
რის“ განახლება ჯერ-ჯერობით გა-
რეგანს მეხანიკურს დაკოწიწებას უფ-
რო მიაგვანდა, ვიდრე ისეთს შენო-
ბას, რომელიც შედუღებულის ქვით-
კირივით შეურყეველია. და პირველად-
ვე შეუძლებელიც იყო თუ არ მეხა-
ნიკური, სხვა შეერთება. ეს იმიტომ,
რომ მთავართა და ერისთავთა გამო-
ცვლა არ მოხერხდებოდა, ყაენის საწყე-
ნი იქმნებოდა; ძალა-უნებურად მეფეს
თავ-თავის ადგილზე უნდა დაეტოვა
თითოეული მთავარი, თუმცა ეს უკა-
ნასკნელი სასიამოვნო არ ყოფილი-
ყო. ჯერ სულ პირველადვე, როცა
მონგოლების ბატონობა დაიწყო, მე-
ფეს ვერა შეეძლო-რა ურჩისა და

ლისხმება, H. de la G. p. 645. n¹, მაგ-
რამ ჩვენ გვგონია, რომ ბექას შვილებზეა
ლაპარაკი. სიტყვა „ბიძის მენიცა“ უბრალო
შეცდომაა გადამწერელისა. ამ გვარი შეცდო-
მები არა ერთხელ და ორჯელ შეგხვდებათ
„ქ.-ც-ბაში“. გარდა ამისა ლოგიკურის აზრის
მიმდინარეობა ამტკიცებს ჩვენს განმარტებას.

72

უკეთურის მთავრის წინააღმდეგ და
დავით V, ლაშას შვილმა, „მთავარ-
ნი და ერისთავნი ვერ სცვალნის ში-
შისათვის ყაენისაო“ ⁴⁵). ეხლა ხომ
მთავრობა უფრო დამოუკიდებელ ძა-
ლად გარდაიქცა, ერისთობამ თვით-

არსებობა მოიპოვა და მხოლოდ ყა-
ენის უფლება სწამდა, სხვა არაფერი.
აქ საჭიროა შევნიშნოთ, რომ თვით
თამარ-მეფის დროს გაჩნდა და აღორ-
ძინდა საქართველოში მთავრობისა და
ერისთობის დამოუკიდებლობა, თვით-
არსებობა. იმ დროიდგან მთავარ-ერის-
თობა მემკვიდრეობაზედ მიმდინარეობ-
და, ერთსა და იმავე ოჯახში ტრია-
ლებდა და პირადი საკუთრება შეიქმ-
ნა. ბევრს უნიჭო და ყოვლად უვარ-
გისს მთავარ-ერისთავს ვპოვებთ და
მათი გამოცვლა არ შეიძლებოდა,
რადგანაც მემკვიდრეობის წინააღმდეგი
იქნებოდა!.. მონგოლებმაც ხელ -
უხლებლად დასტოვეს ეს წესი და

---

⁴⁵⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 402.

73

რატომაც არა, როცა სახეირო იყო!..
მთავარ - ერისთავნიც განდიდნენ და
მათი ძლიერება იქამდე მივიდა, რომ
ქართლის ერისთავნი – სურამელი აჰ-
მადა და იმისი შვილი ბეგა მეფის
მაგივრობას სჩადიოდნენ დავით VI
დროს ⁴⁶⁾. ქიშპობა და ერთურთ შო-
რის შუღლი ხომ თითქო მათ ხელო-
ბად გარდაიქცაო. მონგოლებსაც ეს
მოსწონდათ, რადგანაც საქართველოს
ციხე შიგნიდგან ტყდებოდა.

გიორგი ბრწყინვალე კარგად ჰხე-
დავდა ამ უბედურების მიზეზსა და
ესმოდა კიდეც, რომ სამთავროების
ცალიერი გარეგანი, მეხანიკური შეერ-
თება არა ჰკმაროდა, საჭირო იყო
თვით ძირიანად აღმოფხვრა სავნებე-
ლის წესისა, მაგრამ დროებით ვერ
გაჰბედა მთავარ-ერისთავთა „ბურჯის“
შემუსვრა, – „დიდებულნი და ერისთავ-
ნი ვერ სცვალნა ჟამამდე რიდითა ყეენი-
სათა“... მართალიც არის, – ფრთხი-

---

⁴⁶⁾ ib., გვ. 427 და სხ.

74

ლი მეფე მარჯვე დროს ელოდა და
საბედოდ დროც მალე დაუდგა. საქმე
ისაა, რომ საყეენოში შფოთი და გან-

ხეთქილება ასტყდა. ნოინებმა მოჰკლეს მცირე-წლოვანი მუსაით ყაენი, თვით მძლავრი ჩოფანი ყაენ აბუ-საიდის ბძანებით დაარჩეს 1327 წ. ქ. ჰერათში და მონგოლთა სამფლობელო ექვს ნაწილად განიყო, ყაენის ძალა შემცირდა ⁴⁷⁾). ეხლა-კი შიში და რიდი აღარავისი ჰქონდა და მეფეს შეეძლო შეემუსრა მთავარ-ერისთავების ძალა, ამოეწყვიტა და ამოეჟლიტა ურჩი ფეოდალები, რომელთაც ერთობა და სამეფოს აღორძინება არა

---

⁴⁷⁾ Hist. de la Géor. p. 646, n¹. ჩოფანის მეოთხე შვილი შეიქ-მაჰმული საქართველოსი და სომხეთის გამგებელი იყო. ჯერ ისევ 1336 წ. ჩვენს ლაშქარს ბრძოლაში მეთაურობდა მოჰამედი, ულო ყაენის ჩამომავალთაგანი. მაშასადამე, იმ დროსაც საქართველოს ვასალური დამოკიდებულება ჰქონდა მონგოლებთან და მხოლოდ შემდეგში განთავისუფლდა.

75

ჰსურდათ. საშინელი და შემაძრწუნებელი ღონის-ძიება იხმარა ღვთის მოსავმა მეფემ, მაგრამ რას იზამს კაცი, როცა საჭიროება და სამშობლოს სარგებლობა ბევრჯელ თვით ბოროტებასაც კეთილად ჰქმნის!.. მეფემ „დარბაზობად“ მოიწვია ცივის მთაზედ (ჰერეთი) მთლად მთავარნი და ერისთავნი. ვინ რა იცოდა მის ფარული განზრახვა და როცა დიდებულნი შეიკრიბნენ, „მოსწყვიტნა მუნ ურჩნი თვისნი“ ... რასაკვირველია, მეფემ მთავრობა და ერისთობა თავისს მორჩილებსა და ერთგულებს უბოძა.

XI

სულ სხვაფრივ მოექცა მეფე გარეშე მტერს – ოსებს. აქ შიშსა და რიდს არ მიჰყვებოდა, მით უფრო, რომ ოსეთი სხვა საყეენოს ეკუთვნოდა, სახელდობრ ჩრდილოეთისას. პირდაპირ ძალითა და მახვილით ოსების გაძევება ქართლის ყაენს აბა რად ეწყინებოდა და მეფეც არავის მოერიდა. რასაკვირველია, ოსების ძალ-მომრეო-

76

ბა მხოლოდ დროებითს უბედურებას შეადგენდა და იმის მოსასპობლად მეფეს დიდი ჯაფა და ღონე არ დასჭირებია. შემოიერთა თუ არა სამთავროები, გიორგი V ხელი მიჰყო ოსებს. დაამარცხა, წაართვა დაჭერილი ციხე-დაბეები და თავიანთს ქვეყანაში გარეკა, კავკასიონის მთაში შელალა, საიდგანაც იგინი შემოესეოდნენ ხოლმე ქართლს. მაგრამ მეფე მარტო ამას არ დასჯერდა. საჭიროება თხოულობდა, შემდეგში ოსები არ დასცემოდნენ სამეფოს და ამისათვის კიდევ საჭირო იყო ვიწრო გამოსავალ გზებისა და ხეობების დაჭერა. სწორედ მეფეც ასე მოიქცა, – „გზანი ყოველნი თვით დაიპყრნა“. მაგრამ ეს კიდევ არა ჰკმაროდა, მეფეს სურდა თვით მრისხანე კავკასიონს თავი მოეხარა იმის წინაშე, იმას სწადდა შეემუსრა და დაეპყრა ეს ურჩობის ბუდე და ამიტომ გადალახა მთანი და ღრენი... შევიდა „კავკასსა შინა“, დაიმორჩილა „ლალნი არწივნი მთისანი“ და

77

ხარჯი დაადო. სჩანს, რომ მთა მაშინაც შეუპოვარი და გულ-გაუტეხავი ყოფილა – მეფეს მეორედ კიდევ დასჭირდა „კავკასსა შინა“ შესვლა და ეს ალბად იმიტომ, რომ მთიულნი განდგნენ, ურჩნი შეიქმნენ. მართლაცდა, მთიულნი მხოლოდ ცოტა ხნობით თუ მოუხრიდნენ ხოლმე ბატონს კისერსა და ისიც მარტო მძლავრს ბატონს. პირველს შესვლაზედ მეფეს ვერ გაუტეხნია გულ-დიდი მთის ხალხი და მეორედ-კი დაუმორჩილნია „ყოველნი უმეტეს პირველისა“. ამ მეორე ხანას ეკუთვნის მთიულთა შინაურის ცხოვრების განწყობა და განკარგება. იმ დროს განუჩინა მეფემ „კავკასიათა შინა მყოფთა“ სჯული, ეგრედ წოდებული ძეგლის დება⁴⁸). შე-

⁴⁸) ეს „ძეგლის დება“ ვახტანგის სამართლის წიგნშია ჩართული. ჩვენ „წერა-კითხვის საზოგადოების“ ხელნაწერი გვაქვს და ამ ხელნაწერის ძეგლი 46 მუხ. შესდგება. ბროსეს ჰქონია პარიჟის წიგნთსაცავის ხელთნაწერი, სადაც ძეგლის დება უფრო ვრცე-

სანიშნავი და საყურადღებო ისტორიული საბუთია იგი ძეგლის დება და მეტადრე წინასიტყვაობა ძეგლი ნათელს ჰფენს მთისა და საქართველოს დამოკიდებულებას, ცხოვლად გვიხატავს მაშინდელს მდგომარეობას. წინადვე მთა სამეფოს განუყოფელი ნაწილი ყოფილა და თუ ხშირად ტახტს არ ემორჩილებოდა, ამის მიზეზად თვით სამეფოს ჟამად-ჟამადი დასუსტება უნდა ჩაითვალოს. მეფე გიორგიც თავისის პირით აღიარებს ისტორიულს უფლებას, – „შევედით მთიულთა შიგან... ყოველგნით უცილებლად ქონებასა შინა სამეფოსა ჩვენისასა“ ... მაგრამ დროთა ვითარების გამო „უცილებელი“ უფლება სრულიად შეილახა, თითქმის განჰქრა. მორჩილება განსდევნა „უნებურებამ“. ძეგლიდამ სჩანს, რომ „უნე-

---

ლია, სამოც-და-ექვს მუხლოვანი. როგორც ეტყობა, იგი სხვა ვარიანტს წარმოადგენს, H. de la G. p. 644, n³.

ბურება“, „აღრევით ყოფა“ წინადაც, გიორგი ბრწყინვალის ადრე, ხშირი ყოფილა მთაში: დრო ხელს არ უწყობდა და თვით მეფეებსაც „ეპრიანებოდათ“ (?) ასეთი მდგომარეობაო. ეს «ეპრიანებოდათ», რასაკვირველია, სახელისა და ღირსების დასაცველად არის ჩართული, თორემ ნამდვილი საბაზი მთის „აღრევით ყოფისა“ ტახტისა და სკიპტრას უღონობა იყო ხოლმე და სხვა არაფერი. ასე გახლდათ ბრწყინვალე მეფის დროსაც და იგი მეფე მთაში შევიდა, რადგან „უნებურნი“ მოიპოვებოდნენ: «მოვედით ხადა ცხოტს და მოვასხენით ყოველნი უნებურნი ხევის ბერნი და ჰაეროვანნი»... და თუ ასე გახლდათ, მაშ რა ჰსურდა მეფეს? – „უცილებლად პყრობა ტახტისა და სკიპტრისა“ და მეორედ კიდევ – მოსპობა «აღრევით ყოფისა». ეს „უცი-

ლებელი პერობა“ ცხადად ამტკიცებს, რომ მეფემ იმ დროს სრულიად სძლია მტრებს, ვასალობა თავიდან მოიშო-

80

რა და თვით-მპყრობელი შეიქმნა. თუმცა ზოგთა მეფის თვით-მპყრობელობა არა სწამთ და ამტკიცებენ, ვითომ გიორგი ბრწყინვალე ბოლომდე მონგოლების ვასალი იყო და არა სხვა ვინმეო, მაგრამ ძეგლის დება სრულიად არღვევს ამ აზრს, მეტადრე ის ხელთ-ნაწერი, რომელიც პარიჟის წიგნთ-საცავში მოიპოვება⁴⁹⁾. ეს უსაფუძვლო აზრი იქიდან წარმოსდგა, რომ ყურადღება არ მიაქციეს, თუ როგორ იზრდებოდა მეფის ძალა და ძლიერება. პირველად იგი, მართალია, ვასალად ირიცხებოდა, მაგრამ მეფის «სიბრძნე-გონიერებაც» იმაშია, რომ ნელ-ნელა ვასალობა მოიშორა და

---

⁴⁹⁾ და რომელიც ბროსეს ჰქონია ხელში. აი თვით ის ადგილიც, რომელიც არც რუსულს თარგმანში და არც „წერა-კითხვის საზოგადოების“ ხელთნაწერში არ მოიპოვება: „notre puissance et l'autorité de notre sceptre étant universellement et sans contestation respectés dans notre domaine royal“...

81

სრული დამოუკიდებელი შეიქმნა, თუმცა კი არ ვიცით სახელდობრ რომელს წელს მოიპოვა თვით-მპყრობელობა. სხვათა შორის, მხოლოდ თვით-მპყრობელობის ძალით და მის განსამტკიცებლად შევიდა იგი მეორედ „კავკასსა შინა“, თუმცა საბაზად მთიულთა „აღრევით ყოფაც“ იყო. ცხოველის სურათით გვიხატავს ძეგლის დება ამ „აღრევით ყოფას“ ... „დიდი უსამართლო და მძლავრებული ქმნილი იყო ერთმანეთსა ზედა“ ... „ღალატად დასხმა და დაქცევა ციხეთა, სიკვდილი და ცოლის წაგვრა და უბრალოდ დაგდება... და ყოლ სამართალი აღარ იყო-ღა“ ... ძეგლის აზრით, ამ უწესოების მიზეზი ვითომ «სისხლის სიბუქობა» ყო-

ფილა, მცირე სისხლი ანუ სისხლის ფასი, გარდასახადი. იგი ძეგლიც ამ მიზეზს აქცევს ყურადღებას, თუმცა «აღრევით ყოფის» საბაზი სხვაგან უნდა მოიძებნოს და მარტო „სისხლის“ რაოდენობა აქ არაფერს შუაშია.

82

სჯულ-მდებელი მეფე მხოლოდ დარიელამდე მისულა, – „დარიელით მობრუნებულთა ვილოცეთ ლომისას მთავარ-მოწამის წინაშე“... აქ შევნიშნავთ აგრეთვე, რომ მეფემ ადგილობრივ მთიულთა შინაური საქმეებიც განიხილა – „ჩამოვიარეთ ცხრა ზმის ხევი (ქსნის ხეობაშია) და მოვიკვლევით მუნებური სასაქმო“... *)

XII

როცა ნოინები ერთმანეთის წინააღმდეგ აიშალნენ და მონგოლთა შორის განხეთქილება ჩამოვარდა. მეფესათვის ეს გარემოება მეტად სასარგებლო იყო და კარგადაც გამოიყენა მარჯვე დრო. მონგოლების ძალა დაიქსაქსა და მათ მომრეობასაც ბოლო მოეღო. მტრის შებედება და ხელის შებრუნება ეხლა შეიძლებოდა და გიორგი მეფე ხომ თავისს „სიბრძნე-გონიერებას“ დროთა ვითარებას უმორჩილებდა. მტრის აშლისა და

---

*) ყველა ეს ადგილები ძეგლის დებიის წინასიტყვაობიდან მოგვყავს.

83

არეულობის დროს საქართველომ სრულიად მოიშორა მძიმე უღელი და შემუსრა სულთამხუთავი ბატონობა. არც აქ უღალატა ფრთხილმა მეფემ თავისს ჩვეულებრივს მიმართულებას და ხასიათს, – სადაც ძალა საჭირო იყო, ძალა იხმარა, სადაც არა – „გონიერებას“ დაემყარა, „სიბრძნეს“ მიენდო. მოგეხსენებათ ვაჟკაცთა წესი: სადაც არა სჯობს, გაცლა სჯობსო... მეფეც ამ წესს ადგა და მისდევდა. რაც უნდა იყოს, ამ „სიბრძნე-გონიერებამ“ სრულიად განდევნა გარეშე მტერი. მხოლოდ ერთი საშიშარი მტე-

რი კიდევ დარჩენილიყო, და თქვენც გეცოდინებათ, რომ ეს მტერი შინაურია და სახელად ეწოდებოდა... ორის ძმის გაყრა, ერთის საქართველოს ორ სამეფოდ გაყოფა.

წინადავე შევნიშნეთ, რომ ორ-მეფობა განზრახ და მანქანებით შემოიღეს. ამ უკანონო ქმნილებამ მალე ჰშობა თავისებრ უკანონო შვილი – ორის სამეფოს დაარსება. ულო ყა-

84

ენს სძულდა დავით ნარინი, ხელში უნდოდა ჩაეგდო, მაგრამ მეფემ თავს უშველა, ქუთაისში გაიქცა და იქ საკუთარს ტახტზედ დაჯდა. საქართველო ორ სამეფოდ განიყო ⁵⁰⁾. რასაკვირველია, ურჩის მეფის საქციელი არ მოეწონებოდა ყაენს, მაგრამ არც ორის სამეფოს დაფუძნება უნდა ყოფილიყო საწყენი, დასაღონებელი. და ან რად უნდა ყოფილიყო, როცა ეხლა ერთობა მოისპო და საქართველოს დამონებაც ადვილი შეიქმნა?! ადვილად დაიმონეს კიდევ და თუ ოდესმე ძლიერი ივერია ასე შერცხვა და დამცირდა მონგოლების დროს, ამის მიზეზად, სხვათა შორის, ის უბედურებაც უნდა ჩაითვალოს, რომელიც რუსუდანის „ტანით ზომიერ, ფერით თხელ, ენა-ტკბილ, მდაბალ, ცხენსა ზედა მხნემ, ფერხ-

---

⁵⁰⁾ ვახუშტის სიტყვით ამბავი მოხდა 1246 წ. საქ. ისტ. გვ. 239, ბროსსე-კი ამბობს, რომ 1258 წ. მოხდაო, H. de la G. p. 546, n⁴.

85

მალე და განმგონე“ შვილმა დავით ნარინმა მოუვლინა სამშობლოს...

უდიდესი ღვაწლი გიორგი ბრწყინვალისა სამეფოს გაერთიანებაა, მაგრამ აქაც გარემოებამ გააადვილა ეს ღვაწლი. თითქო ბედი და იღბალი თან დაჰყვა მეფესაო, ყველაფერი ეხმარებოდა, ხელს უწყობდა. ხოლო იგი ხომ დიდი ოსტატი იყო და ზედმიწევნით ესმოდა, რა დროს რა უფრო მოხერხდებოდა. მონგოლების გა-

მევეების შემდეგ, მეფე ორის სამეფოს გაერთიანებას შეუდგა და დროც იყო. პირველად ესა, რომ ერთობის საჭიროებას ყველა ჰგრძნობდა და, როცა მეფე ამის შესახებ დაეკითხა იმერთა, ლიხის იქით ყველამ თანაგრძნობა გამოუცხადეს. თვით მეფის ხასიათი და მოქმედება უნებლიედ იზიდავდა იმერთა სულსა და გულს და ეს მით უფრო, რომ ხალხის მეხსიერებაში ჯერ აღმოფხვრილი და გამქრალი არ იყო წარსული ძმობა და ერთობა... დიად, იმერნი აღტაცებით

86

მიეგებნენ, როცა მეფემ თავისის ლაშქრით გადალახა ლიხის მთა და იმერთში შევიდა. ხალხის გული მეფესაკენ იყო, მაგრამ სხვაფრივაც ბედი სწყალობდა თავისს რჩეულს. და აი როგორ.

მოკვდა თუ არა დავით ნარინი, იმისმა შვილებმა უთანხმოება და შუღლი ასტეხეს. უფროსს ძმას კონსტანტინეს ეკუთვნოდა მეფობა, ავიდა კიდევ ტახტზედ, მაგრამ მეორე ძმამ მიქაელმა ეს არ იყაბულა, მეფეს არ დაემორჩილა და რაჭა-არგვეთი დაიჭირა, სადაც თავის ნებაზედ იქცეოდა, – „დღეთა მათთა იშლებოდა ქვეყანა იგი“ ... „და არა ყვეს მშვიდობა, ვიდრე არა მიიცვალნეს“⁵¹⁾... ერისთავებსაც ეს უნდოდათ, აღრევა ხომ მათ გაძლიერებასა და განდიდებას ხელს უწყობდა. როგორც ყოველთვის, ეხლაც, მოიღრუბლა თუ არა იმერთის ცა, მთავარნიც განდგნენ: გიორგი დადიანმა მთლად ოდიში დაიჭირა

---

⁵¹⁾ ქ.-ც-ბა, გვ. 427.

87

ანაკოფიამდე და ცხომის საერისთოს მთავარი შეიქმნა; შარვაშიძემ აფხაზეთი დაისაკუთრა, გურიელიც გურიას ვის დაანებებდა და სხ. ⁵²⁾; ერთის სიტყვით, თითოეული მთავარ-ერისთავი განუდგა მეფეს, თავისს სამთავროში დამოუკიდებელი შეიქნა და როგორც ენება, ისე განაგებდა ქვეყნის საქმეს. მეფე

ვის ახსოვდა, იმას ვინღა რათმე აგ-
დებდა... და ეს დამცირება იქამდე
მივიდა, რომ როცა მიქაელ გარდა-
იცვალა, იმისმა შვილმა ბაგრატმა
„ვერ იკადრა მეფობა“, სხვათა შო-
ის, „დაუმორჩილებლობითა მთა-
ვართათა!“ ამ გვარი მდგომარეობა
სწორედ საადვილოდ ხდიდა იმერეთის
შემოერთებას და გიორგი ბრწყინვა-
ლემ ადვილადაც შეასრულა ეს სა-
ქმე. ჯარი შემოართყა ქუთაისს და
ყრმა ბაგრატ იძულებულ შეიქმნა
1330 წ. დამორჩილებოდა მძლავრს

---

⁵²⁾ H. de la G. p. 610, n⁴.

88

მეფეს. შემდეგ ბაგრატს მარტო შო-
რაპნის საერისთო უბოძეს ⁵³⁾.

სატახტო ქალაქის ქუთაისის ალე-
ბამ თავს ზარი დასცა დამოუკიდებელ
და განდიდებულ მთავარ ერისთავებს.
გაკადნიერებულმა ფეოდალებმა უმაღ-
ვე იგრძნეს რაც მოელოდათ, თუ
ურჩობას გაუწევდნენ მძლავრს მეფეს,
რომელსაც, საკუთარს ჯარს გარდა,
იმერთა თანაგრძნობაც ამხნევებდა.
მეორეც ესა, არავისთვის დაფარული
არ იყო მეფის განზრახვა, მისი გუ-
ლის წადილი, ყველა კარგად ჰხე-
დავდა, რომ მეფეს ჰსურდა „სრულის
საქართველოს“ აღდგენა. წინააღმდე-
გობა არას გზით არ მოხერხდებოდა
და, რადგანაც ჩვენს დიდკაცობას
დროთა ვითარების ალლო და გამჭრია-
ხობის უნარიც ჰქონდა ხოლმე, ამიტომ ,
ანდაზისა არ იყოს, ჩათრევას ჩაყო-
ლა ამჯობინა: „დადიანი მამია, გუ-
რიელი და სვანთა ერისთავი, და აფხა-

---

⁵³⁾ ქ. ც-ბა, გვ. 449.

89

ზეთისა შარვაშიძე მოერთნენ ნიჭი-
თა დიდითა და დაულოცეს მეფობა
იმერეთისა და ყოვლისა გიორგიისა“ ⁵⁴⁾.
მაგრამ მეფემ ეს არ იკმარა, და არც
მარტო სამეფოს ცალიერი დალოცვა
და სკიპტრას წინ თავის მოდრეკა

შეადგენდა გიორგი ბრწყინვალის იდე-
ალს, არა, – იმისი აზრი უფრო შორს
სცემდა... არა ერთხელ და ორჯელ
დაჰმორჩილებიან ძალა უნებურად მთა-
ვარნი მეფეს, მაგრამ მერე, როცა
დრო უპოვნიათ, ისევ გამდგარან,
ულალატნიათ. ეხლაც საჭირო იყო
მარტო დამორჩილება-კი არა, არა-
მედ შეეცვლა იმ წეს-წყობილებისა,
რომლის მიზეზითაც მომდინარეობდა
ეს მუდმივი განდგომა და ჟამად-ჟამა-
დი ურჩობა. წეს-წყობილების შეცვლა
კიდევ იმაში მდგომარეობდა, რომ
მეფემ აღიარა მთავარ-ერისთობა პი-
რადი საკუთრება არააო, ჩემი ნებაა
ვისაც ვუბოძებ, ხოლო ვუბოძებ მა-

---

⁵⁴⁾ ibid.

რტო იმას, ვინც მორჩილი იქნებაო...
საქმითაც ასე მოიქცა: შემოვლო
მთლად დასავლეთ საქართველოს ყვე-
ლა საერისთო, საქმენი განაწყო, ყველ-
გან წესი და რიგი დაადგინა და ერთ-
გულნი, მორჩილნი მთავარნი დააყე-
ნა. თვით სამცხე-კლარჯეთმაც მოწი-
წებით თავი მოუდრიკა გვირგვინოსანს
მეფეს, როცა იგი შევიდა განდიდე-
ბულს სამთავროში. იქაც დასხნა
მორჩილნი ერისთავნი. ამ გვარად
აღადგინა ბრწყინვალე მეფემ ძლიერი
საქართველო, «ივერია დაფანტული
სამეფოდ, სამთავროდ და საერისთოდ
დაყოფილი... კვალად შემოიკრიბნა
და დაიმონნა»... დიდი და თვალ-სა-
ჩინოა იგი ღვაწლი, მით უფრო, რომ
«კეთილმა ხუროთ-მოდღვარმან» სა-
მეფოს ერთობა ააშენა და დაამყარა
სჯულსა და წესზედ, ცხოვრების გა-
უმჯობესობასა და განკარგებაზედ;
მან სულიერი ძალა ჩაჰბერა, ცხო-
ველ-მყოფელი მაღლი სცხო კვალად
აღდგენილს ივერიას და მხოლოდ ამ

ძალამა და მაღლმა დაიფარა და შეი-
ნახა გაერთეებული საქართველო ას
ოც-და-ათს წელს. მარტო გარეგანი

ძალა ვერ დაიცავდა დიდის ივერიის ერთობას. საყურადღებო და შესანიშნავიც ისაა, რომ მეფემ „ძლიერებას“ შეუსაბამა „სიბრძნე-გონიერება“. იშვიათად მოიპოვება, არა თუ მარტო ჩვენს წარსულში, სხვაგანაც ისეთი, მეფე, რომელიც თავისს ძლიერებას ჰგრძნობდეს, ღონეზედ დარწმუნებული იყოს, მაგრამ ან ერთმა და ან მეორემ არ წაიცდუნოს, არ წაიტაცოს... იშვიათია, რომ კაცი თავისს ძალას უმორჩილებდეს იმ უზენაესსა და ღვთიურს ნიჭს, რომელსაც გონიერება ეწოდება. მაგრამ ამ ზეგარდმო ნიჭით უხვად მიმადლებული იყო გიორგი მეხუთე. მისი დიდ-ბუნებოვანობა თითქო ჰარმონიულად შემკობილი და შეწყობილია „უებრო ახოვნებითა“ და მაღალის „გონიერებითა“. ამ ღირსების მქონე „ხუროთმოძღვარი“ მკვიდრად აგებს შენობა-

92

სა და გიორგი ბრწყინვალის შენობამაც ასე დიდ-ხანს გასძლო, თუმცა გარშემო მღელვარება და გრიგალი არ დამცხრალა...

XIII

ვიდრე მეფე ორს სამეფოს გააერთიანებდა, რასაკვირველია, მონგოლთა უღელი უნდა შეემუსრა. როგორც უკვე შევნიშნეთ, მუსაით ყაენმა და ჩოფანმა პირველადვე მისცეს გიორგის «ყოველი საქართველო და ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი, და შვილნი დავით მეფისანი, და მესხნი, შვილნი ბექასანი», მაგრამ ნოინები-კი მაინც დარჩნენ საქართველოში და იმ დროს მეფე ისევ ვასალურს დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა. სამეფო სკიპტრას ნოინობა ჰქრდილავდა და სრულმა შუქმა იგი სკიპტრა მხოლოდ მაშინ გააბრწყინვა, როცა ნოინობა აღმოიფხვრა. ხოლო ნოინთა ძალა და ბატონობა შეირყა ისევ ყაენთა აღრევის დროს. ეს იმიტომ, რომ ნოინთ დამოკიდებულება

93

ჰქონდათ ყაენებთან და აღრევის დროს ნოინებსაც უთანხმოება ჩამოუვარდათ. იგინიც ცალ-ცალკე განდგნენ, თითოეული მძლავრი ნოინი ჰლამობდა დაეპყრა რომელიმე ნაწილი საყენოსი და კიდევ „რომელთავე დაიპყრეს“... ერთმანეთის ჯიბრმა და ცილმა ნოინებს თითქო გონი და სამხედრო საზრისი დაუბნია, ამასთანავე თვით ლაშქარში მოისპო წესი და მორჩილება, განჰქრა სამხედრო სული, რომელიც აქამდე უძღვევლს ჰყოფდა მონგოლთა, ამ «მოისართა რჩეულთა», „მაგრითა მშვილდითა უცთომრად მსროლელთა“...

გიორგი ბრწყინვალესათვის ხომ ამ გვარი გარემოება მეტად სასარგებლო იყო. მართალია, ძალითა და მახვილით მტრის განდევნა იმ დროს გასაჭირს არაფერს წარმოადგენდა, მაგრამ მეფემ მხოლოდ ზოგიერთნი «განასხნა ბრძოლითა და ძლიერებითა», დანარჩენის თათრების გაძევება ისევ

94

„გონიერებით“ მოახერხა და თუ არ დავივიწყებთ, რომ მთლად აღმოსავლეთი საქართველო მონგოლთა ჯარს ეჭირა და მთის ნაპირნიც-კი მათ ხელთ იყო, მაშინ მეფის უებრო „სიბრძნე ძლიერებას“ უნებლიედ დიდი პატივი უნდა ვსცეთ. დიად, მტრის მღელვარებაზე დააფუძნა მან თავისის ერის მყუდრო ცხოვრება და ოდესმე მრისხანე მეტოქის დასუსტება სამშობლოს აღორძინების საძირკვლად ჩასდვა!..

მაგრამ ნუ იფიქრებთ, ვითომ მეფის „სიბრძნე გონიერება“ აღემატებოდა მისსავე „ძლიერებას“, სრულებითაც არა, – ეს ორი თვისება სისწორით იყვნენ შეწონილნი და ისე მოთავსებულნი, რომ არ იცით, რომელი მათგანი სძლევდა... როცა საჭიროება თხოულობდა ბრძოლასა და ვაჟკაცობას, მეფემ ჩამორჩენა არ იცოდა და ძალას არ ერიდებოდა ხოლმე. რამდენმამე წელიწადმა გაიარა მტრის გაძევების შემდეგ და ერთ-

მა ნოინმა, სახელდობრ ადრაბაგანისამ, (ადერბიჯანი) ისურვა, „რათა დაიმორჩილოს გიორგი მეფე“... სჩანს, რომ იმ დროს მეფე „მორჩილობაში“ აღარ ყოფილა და, რადგანაც ადრაბაგანი საქართველოს საზღვრად იდვა, ნოინს მოუწოდებია „მორჩილობის“ აღდგენა, ბატონობის განახლება. თავხედმა ნოინმა აიღო სამეფოს ზოგიერთი ადგილი და განჯას მოვიდა. მეფე თავისის ჯარით იქ დახვდა მტერს და, სასტიკის ბრძოლის შემდეგ, სრულიად შემუსრა, „მოსრნა“ მისი ძალა. გამარჯვებული გიორგი „ალაფითა დიდითა“ დაბრუნდა უკან.

არაა მოხსენებული სახელდობრ რომელ წელს მოხდა ეს ამბავი, მაგრამ აქ საჭირო და საგულისხმიერო თვით ამბავია: იგი ცხადად გვიჩვენებს, რომ იმ დროს მეფემ მოიშორა ვასალობა და სამეფო თვითმპყრობელობა შეიმოსა. ამ ამბის შემდეგ სწორედ თვით მპყრობელობის ნიშანი და ბეჭედი აზის გიორგი ბრწყინვა-

ლის თითოეულს მოქმედებას, სამეფო განკარგულებას. მეფე აღარავის ეკითხება, გარეშე ბატონის ბრძანებას არ საჭიროებს, თავის თავად და დამოუკიდებლად განაგებს ყოველ გვარს საქმეს. ძირეულად შეიცვალა ტახტისა და მეფობის ვითარება, სახელმწიფო ცხოვრება სწორე და საკეთილო გზას დაადგა და თვით დროშამაც პირი შეუბრუნა მტერს. როდესაც, მაგ., საბერძნეთის სულტან ორხანმა მოიწადინა საქართველოსათვის წაეგლიჯა რამე, კლარჯეთი და მისი მიდამონი დაეპყრო, გიორგიმ ჯერ ჩვეულებრივს „სიგრძნე გონიერებას“ მიჰმართა – ზავის დადება შეუთვალა მტერს, მაგრამ ორხანმა არ ინება მშვიდობა და საქმე მახვილზედ მიაგდო. ძვირად დაუჯდა მეშულლეს უგუნური კადნიერება: გიორგიმ ურიცხვი თურქი გაჟლიტა, სულ გაანადგურა თავისი მო-

ქიშპე, ასე რომ თვით სულტანიც-კი ძლივს გადარჩა სიკვდილს. მეფეს დი-

97

დი ალაფი დარჩა და „მხიარული“ მოვიდა ტფილისს ⁵⁵).

უფრო ადრე, ვიდრე ეს ამბავი მოხდებოდა, როცა პირველად ნოინთა შორის შუღლი ჩამოვარდა, მეფემ გაილაშქრა რანსა (აწინდელი ყარაბაღი) და შირვანზედ, დაიმორჩილა და ხარჯი დაადო; ამ გალაშქრებას თან მოჰყვა უწინდელის საზღვრის აღდგენა, – აღმოსავლეთით საქართველო კასპის ზღვასა და დარუბანდამდე იყო ხოლმე გადგმული და, როცა მეფემ რანი და შირვანი „მოხარკე ჰყვნა დარუბანდამდე ქურდის ლეკითურთ“ ⁵⁶), მხოლოდ ნამდვილი და სწორე მიჯნა ჩასდო, უმეტ-ნაკლებოდ შემოზღუდა სამეფო და სხვა არაფერი...

---

⁵⁵) ორხანი მეფობდა 1325-1359 წ.

ბროსეს სიტყვით, იმის ცხოვრების აღწერაში არ იხსენიება, რომ გიორგი ბრწყინვალესა და ორხანს ბრძოლა ჰქონდათ კლარჯეთის გამო. H. de la G. p. 648, n³, მაგრამ ეს გარემოება ხომ არ არღვევს ჩვენის მატიანის ამბავის სინამდვილეს.

⁵⁶) *ibid*, p. 646-647.

98

როგორც სჩანს, თუმცა პირველმა გალაშქრებამ ნაყოფი მოიტანა და მეფემ დაიმორჩილა მთელი მხარე დარუბანდამდე, მაგრამ იგი მხარე მჭიდროდ მაინც არ შეერთებია საქართველოს. ამისი მიზეზი ისაა, რომ პირველ ხანებში საქართველო თითონაც არ იყო სრულიად თავისუფალი, ჯერ ისევ მონგოლებს ემორჩილებოდა და, რასაკვირველია, უცხო მოდგმისა და ტომის ხალხის შემოერთება ძნელად მოხერხდებოდა. მაგრამ მეფე მალე თვით მპყრობელი შეიქმნა და მხოლოდ მაშინ გახდა შესაძლო ძველის მოხარკეების მკვიდრად დაიმორჩილება. როცა «არცა-ღა იყვნენ თათარნი საბრძანებელსა მისსა», მაშინ მეფემ «უმეტესად დაიმორჩილა» ძვე-

ლი მოხარკენი და განამტკიცა თავი-
სი ძალა. ამ მოხარკეების დამორჩი-
ლება აქ საყურადღებოა უფრო იმითი,
რომ ცხადად გვიხატავს, თუ რა გვა-
რად მცირდებოდა მეფის ვასალური
დამოკიდებულება და თანდათან მატუ-

99

ლობდა, იზრდებოდა თვით-მპყრობე-
ლობა. ამ შესანიშნავსა და საგულის-
ხმიერო ამბავსაც ცხადად ეტყობა
გიორგი ბრწყინვალის ხასიათის გავ-
ლენა. თვით-მპყრობლობის აღორძი-
ნებას ასვია გვირგვინოსანის სულიე-
რი ბეჭედი: როგორც სხვაგან, აქაც
მეფე დიდს საქმეს ზედ არ შევარდა,
ნელ-ნელა და აუჩქარებლივ აწარმო-
ვა იგი საქმე და ბოლოს დროს «სიბრძ-
ნე-გონიერებით» დაამთავრა. სამეფოს
თვით-მპყრობელობის აღდგენამ და-
ავვირგვინა დიდი ღვაწლი და ამიტომ
იგი თვით მპყრობელობა კვალად
მოევლინა ივერიას მხოლოდ მაშინ,
როცა მეფემ „დაიმორჩილნა და დაი-
მონნა ყოველი გიორგია ნებასა შინა
თვისსა... ნიგოფსიიდამ დარუბანდამ-
დე... და აღარა იყო წინააღმდეგი
და ურჩი მისი»...

XIV

აღდგენილს სამეფოს შინაგანი გა-
ნახლება და განწყობა ესაჭიროებოდა
და მეფემ სწორედ ამ საქმესაც მიაქ-

100

ცია ჯეროვანი ყურადღება. საჭიროც
იყო: როგორც უკვე შევნიშნეთ, მონ-
გოლების ბატონობამ სრულიად შე-
ლახა და შებილწა ქართველების ში-
ნაობა, შეწიკვლა ცხოვრების წესი და
რიგი. ასეც უნდა მომხდარიყო, რად-
განაც სხვის ბატონობას მავნებელი
გავლენა აქვს ერის ზნე-ჩვეულებაზედ.
რაც უნდა იყოს, აქ საგულისხმიერო
უფრო ისაა, რომ გიორგი ბრწყინვა-
ლემ სულიერადაც განაახლა „ყოვე-
ლი საქართველო“, საკეთილო წეს-
წყობილება დაადგინა და ახალი სჯუ-
ლი მისცა თავისს ერს. ორ გვარი მი-
მართულება და ხასიათი ცხადად ეტ-

ყოფიერების სულიერს შემოქმედობას, მის სასჯულ-მდებლო ღვაწლს: მეფისათვის საკმაო არაა მარტო საქმე, იგი თეორიულადაც იღვწვის, საქმესა და აზრს, ცხოვრებასა და თეორიულს სჯულ-მდებლობას აერთებს, ერთუროს უმორჩილებს, სწორედ ისე, როგორც სახელმწიფოს შესაკრებლადაც აზრი და მოქმედება ერთმანეთს შეუფარდა

101

და შეუსაბამა. აქაც, ამ შინაურის ცხოვრების განახლებაში, ჩვეულებრივი ნიჭი გამოიჩინა: რომელ საქმის გაკეთებაც-კი შეიძლებოდა, გააკეთა და ნელ-ნელა დაამთავრა ცხოვრების წესიერი განწყობილება.

სამწუხაროდ, მეფის სასჯულ-მდებლო ღვაწლსაც თითქმის ისეთივე ბედი ეწია, როგორც მის ცხოვრებას: გიორგი ბრწყინვალის სჯულ-მდებლობა დაიკარგა და ჩვენამდე მხოლოდ „ძეგლის დებამ“ მოაღწია, თუმცა ეჭვი არაა, რომ, ძეგლს გარდა, მან სხვა სამოქალაქო სჯულიც განუჩინა თავისს ერს. მართლაც-და, ჩვენის სჯულ-მდებლობის ისტორია და თითო-ოროლა აქა-იქ დარჩენილი საბუთი ცხადად გვიჩვენებს, რომ გიორგიმ მარტო „ძეგლის დებით“ არ დაასრულა თავისი იურიდიული მოღვაწეობა. ჯერ ერთი ესა, რომ ძეგლი მარტო მთიულთა სჯულია და მეფემ ამ სჯულის სარბიელი თითონვე ვიწრო ხაზით შემოფარგლა, – „ჯვართა

102

ყელს აქეთ ხადაცხოტს, ზანდუკის ხევს, კიბეთ, ქვეშეთ და მენესოს ზემოდ ეს განაჩენი დავდევიტ“ *). მაშასადამე, ძეგლის ძალა და მნიშვნელობა მეტად პატარა სივრცეს შეიცავდა და ეს მაშინ, როცა დანარჩენი საქართველო ნაკლებად არ საჭიროებდა საკუთარი სჯული ჰქონოდა.

ცალკე სჯული მეფეს „ყოველ საქართველოსათვისაც“ განუჩენია. ამას, სხვათა შორის, ამტკიცებს წინასიტყვაობა, რომელიც მოსეს სამართალ-

შია ჩართული და რომლისთვისაც, სამწუხაროდ, აქამდე ჯეროვანი ყურადღება არ მიუქცევიათ. წინასიტყვაობაში პირდაპირ მოხსენებულია, რომ მეფემ ისეთი სამართალი დააწესა, რომელსაც შემდეგში საქართველოს სამივე სამეფო ჰხმარობდაო ⁵⁷). შე-

---

*) იხ. ძეგლის დების წინასიტყვაობა.

⁵⁷) მოსეს სამართალი ვახტანგის სჯულის კრებაშია მოთავსებული. თვით წინასიტყვაობა მოგვითხრობს ვახტანგ VI-ის ღვაწლსა და

103

იძლება იგი წინასიტყვაობა მერე იყოს ჩართული და არ ეკუთვნოდეს თვით სჯულ-მდებელ ვახტანგს როგორც ჰფიქრობს დიად პატივცემული ჩვენი მეისტორიე ⁵⁸), მაგრამ აქ საჭირო მხოლოდ ისაა, რომ წინასიტყვაობა ეთანხმება სხვა ცნობებსაც ამ საგნის შესახებ. სხვათა შორის, ვახტანგი საკუთარს თავისს სამართალში იხსენიებს ერთს საყურადღებო ამბავს – „მეფემან პატრონმან გიორგიმ განაწესა, რომ შუათანა ძმასაც ერთს რასმე მისცემენ“ ⁵⁹) და ეს ამბავი ნათელს ჰფენს ხსენებულს საგანს.

მერე ასე განაგრძობს: „იპოვნა და მოიშოვა მრავლითა იძულებითა და ფრიადითა შრომითა... დიდის მეფეთ-მეფის გიორგის მიერ თქმულნი სამართალნი, რომლითა სჯიდენ სამნივე ესე სამეფონი ქართლისანი...“

⁵⁸) სახელდობრ დ. ზ. ბაქრაძე, იხ. ფრენკელისაგან რუსულად გამოცემული ჩვენი სჯულ-მდებლობა, Стр. 1466 прим. 2.

⁵⁹) ვახ. სამ. მუხ. რბ. მართალია, როგორც შენიშნავს ბ-ნი ბაქრაძე ფრენკელის გა-

104

გარდა ამისა, თვით ვახუშტიც თავისს „შემატებაში“ მოგვითხრობს: მეფემ... „სჯული და სამოქალაქო წესნი განაბრწყინვა“... აქ, რასაკვირველია, სხვა სჯული უნდა იგულისხმებოდეს, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია და არა ძეგლის დება. ეს უკანასკნელი, როგორც უკვე შევნიშნეთ, სათემო კანონს შეადგენდა და მთელის სა-

ხელმწიფოსათვის სავალდებულო ძალა არაა ჰქონდა.

მოიპოვება ერთი საბუთიც, რომელიც ნებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ მეფემ საერთო სჯული დააწესა და „სისხლის დასაურვებლად“ საკუთარი ფული მოსჭრა, ეგრედ წოდებული გიორგული. მართალია, იგი გიორგული ძეგლის დებაში არაა ნა-

---

მოცემაში, ეს „განწესება“ აკლია ძეგლის დებას და არც სხვა სიგელ-გუჯრებში მოიპოვება, მაგრამ ამითი მარტოს მტკიცდება, რომ გიორგი ბრწყინვალის სამართალი დაკარგულია და არ ვიცით სჯული, სადაც იგი „განწესება“ ყოფილა ჩაწერილი.

105

ჩვენები, მაგრამ აღბუღას სამართალი-კი ცხადად მოიხსენიებს: წინად ყაზან ყაენის ფული იყო ხმარებაში და ჩვენ მეფის გიორგის თეთრი გავაჩინეთო ⁶⁰). შემდეგ თვით ვახტანგიც ამბობს, რომ გიორგული საყოველთაოდ იხმარებოდაო ⁶¹). რასაკვირვე-

---

⁶⁰) ...„ყაზანური თეთრი იყო... და დიდის წარჩინებულის მეფის გიორგის ჟამისა თეთრი გავაჩინეთ, ორიანი, ხუთი დანგი (ორიანი და ხუთ დანგიანიო) წმიდა ვერცხლი“... აღბუღას სამართლის წინასიტყვაობა. აქვე მოხსენებულია საყურადღებო ამბავი: მეფეს ხელ-უხლებლად დაუტოვებია აწყურისა და საფარის (მონასტრები არიან) წესდებანი, – „აწყურისა და საფარისა ვითა ძველადგან ყოფილიყო არცა დიდსა მეფესა მოეშალა“. საფარა, ეს საკვირველი ნაშთი ხუროთ-მოდღვრებისა, ბექამ ააშენა.

⁶¹) ... „პირველ ჟამურს თეთრს გიორგულს ეძახდნენ; ის თურმე საქმობდა სისხლშიაცა და ისრეცა და ის გიორგული რაერთისაცა წონა ყოფილა, იმ ძველს წიგნებში სწერია და იმითი იცნობთ“ ვახ. სამ. მუხ. იე. აქ საქიროა ვიცოდეთ, რომ გიორგულს დანგიც ერქვა და ფასით თეთრს უდრიდა,

106

ლია, ყველა ეს ვუჩვენეთ მარტო იმიტომ-რომ, თუ გიორგული „საქმობდა სისხლშიაცა და ისრეცა“, მაშ ფულის მომჭრელს „სისხლიც“ გაუჩენია, სჯულიც დაუდვია.

სამწუხაროდ, გიორგი ბრწყინ-

ვალის სჯულ-მდებლობა დაიკარგა და ძეგლის დების გარდა მხოლოდ თითო-ოროლა ნაწყვეტი ჰღალადებს „სამართლის მომქმედის“ მოღვაწეობას. „შემატების“ დამწერი აქაც ძვირობს, „მცირედ“ უბნობს და ამიტომ მეტად ძნელია გადაჭრით და საბოლოოდ ითქვას რამე მეფის სჯულ მდებლობაზედ. მხოლოდ ერთის თქმა-კი შეიძლება და სახელდობრ იმისი, რომ გიორგი ბრწყინვალემ თანასწორად ყურადღება მიაქცია როგორც საეკლესიო, ისე სამოქალაქო სჯულს. საქმეც იმაშია, რომ «კეთილმა

შაური ჰღირდა, როგორც ბროსსე განმარტებს. იხ. ჩვენი სჯულ-მდებლობა რუსულად ფრენკელისაგან გამოცემული, Стр. 96.

107

ხუროთ-მოდღვარმა» სრულიად განაახლა სამეფო და რადგანაც ეკლესია და სარწმუნოება ქვაკუთხედი იყო სამეფოსი, ამიტომ „შემოიკრიბნა კათალიკოზნი და ეპისკოპოსნი ივერიისანი და განაახლნეს წესნი საეკლესიონი“ ...

ეს „შემოკრიბნა“ ღირს შესანიშნავი ცნებაა და გვიჩვენებს, რომ სჯულმდებელი ჩვეულებრივს გზას არ ასცდა: საქართველოში არც ერთი თვალსაჩინო სახელმწიფო საქმე და კერძოდ სჯულ-მდებლობა «კრების» დაუსწრებლად არ გაკეთდებოდა ხოლმე, სასულიერო და საერო წარჩინებულთა კაცთა „კრება“ გვერდით უდგა მეფეს და რჩევას აძლევდა, ჰბჭობდა. იგი „კრება“ – ეს ჩვეულებრივი ფორმა ერის წარმომადგენელობისა – ჩვენის სახელმწიფოს საძირკველს შეადგენდა, ამ საძირკველზედ იყო დაფუძნებული ერის უფლება და მოვალეობა და რაც-კი რამე კეთდებოდა, „კრებით“ კეთდებოდა... თვით-

108

მპყრობელმა სჯულის-მდებელმა „კრებას“ მიჰმართა და დავით აღმაშენებლის მსგავსად მოუწოდა ყველას, ვი-

საც-კი საქვეყნო საქმისათვის გული შესტკიოდა და «მეცნიერება» შესწევდა⁶²).

მაგრამ იგი მარტო საეკლესიო სჯულისა და წესის დადებას არ დასჯერდა. საჭირო იყო ტაძრებისა და ეკლესიების განახლებაც და ეს მით უფრო, რომ შინაურის არეუ-დარევის დროს და მტრის შემოსე-ვის გამო არა თუ მარტო სარწმუ-ნოება შეილახა, თვით წმინდა სა-დგურნიც-კი დაირღვნენ. ბექას სკო-

---

⁶²) არ უნდა დავივიწყოთ აგრეთვე, რომ გიორგი ბრწყინვალემ ძეგლის დებაც „კრების“ დასწრებით გაუჩინა მთიულეებს. ეს თვით ძეგლი დგან სჩანს: „...შემოვი-ტანეთ თემისა და თემის თავნი და ხევის თავ-ნი და ხევის ბერნი და ჰაეროვანნი, დავსხე-დით და დავსვით წმიდა მეფე და ქართლისა კათალიკოზი ეფთვიმე, ვეზირნი და ეპისკო-პოსნი და მოურავნი და გავიგონეთ“...

ლაში აღზრდილს მეფეს, რასაკვირ-ველია, ტაძრების აგება ღვთის საამურ და კეთილ საქმედ მიაჩნდა და ხუ-როთ-მოძღვარმა „ეკლესიანნი დარ-ღვეულნი და მოოხრებულნი აღაშენ-ნა, განაახლნა“... ასე რომ საეკლესიო წესისა და სჯულის განახლე-ბას ზედ დაერთო ტაძრების აღდგე-ნა, გამშვენიერება. მართლ-მადიდებ-ლობა გაბრწყინდა და სარწმუნოება ელვარე სხივს ჰფენდა „საუფლის-წუ-ლო“ საქართველოს მარტო თავისის შინაგანის მადლით-კი არა, არამედ გარეგანის სიტურფითაც!.. დაუმატეთ ამას, რომ მეფემ სხვაფრივაც განაახ-ლა ქვეყანა – «განავსნა და აღაშენნა ქვეყანანი», უვარგისი „მოწესენი“, მოხელენი გადააყენა, მათ მაგიერ მცოდნე და ზნეობიან კაცებს ჩააბარა გამგეობა და ქვეყნის პატრონობა და მხოლოდ მაშინ წარმოიდგენთ მის ღვაწლსა.

ზემოდ შევნიშნეთ, რომ გიორგი ბრწყინვალემ სამოქალაქო წესიც გა-

ნაბრწყინვაო, მაგრამ „შემატება“ ამ

ამბავს მხოლოდ იხსენიებს და არ განმარტებს-კი როგორ და რა ნაირად მოხდა ეს გაბრწყინება. რასაკვირველია, „შემატების“ ორიოდე ნაწყვეტი საკმაო მასალა არაა და უნებლიედ ჩვენც გვერდზე უნდა აუაროთ ისეთი სახალისო და საყურადღებო ამბავს, როგორც „სჯულისა და სამოქალაქო წესთა“ გაბრწყინებაა... დავსძენთ მხოლოდ, რომ მეფე თვით უბოძებდა ხოლმე მთავარ-ერისთობას (მაგ., მამია დადიანის ძეს გიორგის დადიანობა, ყვარყვარეს ათაბაგობა) და ამ გარემოებას გავლენა უნდა ჰქონოდა „სამოქალაქო წესთა“ გაბრწყინებაზედ.

XV

არ შეიძლება ვსთქვათ, რომ მეფე გიორგი ღრმად მოხუცებული გარდაიცვალა. თუ ბროსეს გამოანგარიშებით იგი მართლა 1286 წ. დაიბადა და «შემატების» სიტყვით 1346 წ. გარდაიცვალა, მაშ სამოციის წლისა

111

ყოფილა. მოხსენებული არაა, როგორ დაასრულა მეფემ ქვეყნიური სიცოცხლე და ზოგადი ცნობა – „გარდაიცვალა ყოვლითა კეთილითა და ღვთის მსახურებითა აღსავსე ტფილისს“ ხომ საყურადღებოს არაფერს გვაუწყებს. აქ უნდა მოვიხსენიოთ, რომ მან განმართა სამეფო, ყველა საჭირო საქმე განაწყობდა და მხოლოდ მაშინ წარსდგა სამსჯავროსა წინაშე. სააქაო განაჩენი ერმა უკვე დაუდგინა თავისი რჩეულს და იგი განაჩენი ბრწყინვალედ წოდებდა, – მეფემ თავისი ღვაწლით განაბრწყინვა სამშობლო და ამიტომ ბრწყინვალე უნდა ეწოდებოდეს გვირგვინოსანს მოღვაწესაო... ზეციურისა და საიქიო განაჩენისა ხომ არავინ-რაც იცის, მხოლოდ ეს-კია, რომ გიორგი ბრწყინვალეს, როგორც კერძო კაცს, იმედითა და სასოებით შეუძლიან წარსდგეს პირუთვნელ მსაჯულის წინაშე, «რამეთუ იყო ჰაეროვნებით ფრიად მშვენიერ და ახოვნებით უებრო, მოწყალე, უხვი, ობოლთა, ქვრივთა, დავრდომილთა შემწყნარებელი».

ერთი გარემოება პირველის შეხედულობით თითქო ამცირებს მეფის ძლიერებასაო: იგი ასპარეზზე გამოვიდა მაშინ, როცა მონგოლების ბატონობას ფრთები ჩამოვარდა და, მაშასადამე, ადვილი იყო მათი მორევაც. მართალია, მარჯვე დრო ეხმარებოდა გიორგი ბრწყინვალეს და იმანაც, იქნება, ამიტომ ასე ადვილად შეასრულა მძიმე საქმე, მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მისი წინაპარნიც უფრო ჟამთა ვითარებისა გამო სძლევდნენ ხოლმე ძლიერს გარეშე მტერს ⁶³). თუ არ მარჯვე დროს, საქართველოს არ შეეძლო განედევნა მონგოლნი, რომელთაც, აზიას გარდა, შუაგულ ევროპამდე მიიტანეს იერიში. საქმეც იმაშია, რომ მეფემ ხელიდამ არ გაუშვა შემთხვევა და მტერს მხოლოდ მაშინ გაემკლავა, როცა შესაძლო იყო. ასე იქცეოდა თითოეული ჩვენი დიდებული

⁶³) Introduction, p. LXXV-LXXVI.

და წარჩინებული მეფე, რომელმაც კი ძლევა შეჰქმოსა სამშობლოს და თვით უდიდესი დავით აღმაშენებელი ამ გზას მისდევდა და სხვას არაფერს.

დროთა და ჟამთა ვითარებას ვერ ვინ წაუვა. ამის სინამდვილეს შემდეგი თავ-გადასავალი ამტკიცებს. სწორედ ორმოცმა წელიწადმა გაიარა გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ და საქართველოსაც ახალი რისხვა მოევლინა. საშინელი ბარბაროსი ლანგთემური დიდის ჯარით შემოესია სამეფოს. ბაგრატ მეხუთე, დიდად წოდებული, თუმცა „ორასითა მხედარითა არა ჰრიდებდა ათასთა და უმეტესთაცა და მოსწყვედდა სრულიად“, მაგრამ ვერას გახდა მთელის ექვსის თთვის განმავლობაში ქ. ტფილისის გალავნის გარშემო თითქმის ყოველ დღე მახვილის ტრიალი-და სჩანდა და სისხლის ნიაღვარი იღვრო-

და. მხნედ იბრძოდა ბაგრატ, მაგრამ
იგი და დედოფალი ანნა 1387 წ.
მაინც დაატყვევეს. მეფე - დედოფალი

114

ექვსს წელიწადს ჰყავდათ ტყვედ. დი-
დი და აღუთვალავი უბედურება დაად-
გა საქართველოს, – „არსადა დაშთა
დაბანი და შენობანი წარუტყვენვე-
ლად“...

არც ბაგრატ დიდის შვილი გიორ-
გი მეშვიდე იყო ნაკლებად შესანიშ-
ნავი ვაჟკაცი და მეომარი. პირველად
მან კიდეც სძლია თემურის ლაშქარს,
მამაცად ებრძოდა მრისხანე მტერს,
ასე გასინჯეთ, ბრძოლას თავი ზედ
შეაკლა კიდეც, მაგრამ მაინც ვერას
გახდა. ლანგთემურმა ექვსჯერ მოაო-
ხრა ტანჯული საქართველო და სისხლი-
სა და ცეცხლის კვალი ისე ღრმად
გაავლო, რომ ხალხის მეხსიერებაში
ეხლაც დარჩენილა ბარბაროსის „შა-
ვი დრო“... რასაკვირველია, ეს „შა-
ვი დრო“ შინაურმა მტრებმაც გამოი-
ყენეს. ჯერ პირველად სამცხე განუდ-
გა სამეფოს, მერე კიდეც დასავლეთ
საქართველოს საკუთარი მეფე გაუჩნ-
და და ცოტა ხნობით ისევ ორ-მე-
ფობამ წამოჰყო თავი. გიორგი ბრწყი-

115

ნვალის ხელთა ქმნილება თითქო ცო-
ტად შეირყაო, თუმცა-კი არ დარ-
ღვეულა. მაგრამ როცა თემური მო-
კვდა და იმის შვილებს შუღლი ჩა-
მოუარდათ, სამეფო ისევ გამაგრდა...
ყველა ეს ცხადად ამტკიცებს, თუ რა
გავლენა აქვს გარემოებას ისტორიულ
მოღვაწის მოქმედებაზედ: თვით ბაგ-
რატ დიდმა და რაინდმა მისმა შვილ-
მა ვერა გააწყეს-რა მძლავრ მტერ-
თან... და ან რას იზამთ, როცა გა-
რეგანს, ფიზიკურს ძალას ასეთი დი-
დი ზედ-მოქმედება აქვს! მხოლოდ
მაღალ-გონიერი კაცი ერთბაშად არ
შეეჭიდება ხოლმე ამ ძალას და მის
დასამორჩილებლად დროს ელოდება.
გიორგი ბრწყინვალეც ასე მოიქცა და
შთამომავლობას ისტორიული მცნება

დაუტოვა: დროს შესაფერად მოიქეცითო...

სამწუხაროდ, მეფის ცხოვრება მალე დაავიწყდათ (იქნება ამიტომაც დაიკარგა), მის მცნებას ყურადღება არ ათხოვეს. პოლიტიკურს „სიბრძნე-

116

გონიერებას“ თითქო აღარავინ საჭიროებდა... ნაყოფიც მალე აღმოსცენდა: როგორც უკვე შევნიშნეთ, მეთხუთმეტე საუკუნის ნახევარს იწყება ეგრედ-წოდებული სამეფოს განყოფა⁶⁴). მართალია, მონგოლები განჰქრნენ, მახვილს თან გადაჰყვინენ, მაგრამ საქართველოს-კი არა ეშველარა, – იმათ მაგიერ სხვა მტრები გაჩნ-

---

⁶⁴) გადაჭრით არ ითქმის საბოლოოდ რომელ წელს მოხდა სამეფოს ნაწილებად დაყოფა. „ქართლის ცხოვრება“ თუმცა ამბობს ეს ამბავი იყოვო მეფე ალექსანდრეს დროს, გვ. 474, მაგრამ, როგორც ვახუშტი განმარტებს, შემდეგშიაც ვხედავთ ერთ-მეფობას, გიორგი VIII დროს, ვახ. გვ. 303, შენიშვნა 2. საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ თუმცა მეფე ალექსანდრემ, რომელიც 1442 წ. ბერად აღკვეცილი გარდაიცვალა, „დასვა პირველი შვილი ვახტანგ ქართლსა, და იმერეთს მასთან დააყენა უმრწემესი ძმა მისი დიმიტრი, და დასვა კახეთს მეფედ უმრწემესი ძმა დიმიტრისი გიორგი“, მაგრამ პირველ ხანებში სამ-მეფობას ებრძოდა ერთ-მეფობა, ჯერ-ჯერობით პირველს მათგანს მკვიდრი საფუძველი არ მოეპოვებოდა.

117

დნენ. მთელ საუკუნოების სივრცეზეა გაჭიმული იგი განყოფა და ამ დროს განმავლობაში შავისა და ბნელის გარდაც თითქმის ვერას ვხედავთ. ამ ბნელეთს მხოლოდ გიორგი მეხუთე აბრწყინვალეებს და ამიტომაც ერმა ბრწყინვალე უწოდა. და განა ერის განაჩენს, სხვა ვინმე, თუ არ უღირსი და უკეთური, წუნს დასდებს?!